

О.Ю. ВИСОЦЬКИЙ

Професійна етика:

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Частина I

Міністерство освіти і науки України

**Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара**

О.Ю. ВИСОЦЬКИЙ

Професійна етика: конспект лекцій

Частина I

**Дніпро
2025**

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету суспільних наук та міжнародних відносин
Дніпровського національного університету імені Олеся
Гончара (протокол № 9 від 20 березня 2025 р.)

Рецензенти:

Кривошеїн В.В., доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук та міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Халапсіс О.В., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

В 53 Висоцький О.Ю. Професійна етика: конспект лекцій. Частина І. Дніпро: СПД «Охотнік», 2025. 50 с.

Професійна етика є важливою складовою загальної етичної теорії, що регулює поведінку представників різних професій відповідно до загальнолюдських моральних цінностей. Вона спрямована на встановлення етичних норм і принципів у професійній діяльності, визначення критеріїв належної поведінки та забезпечення гармонійних взаємовідносин у суспільстві. Даний конспект лекцій є навчальним посібником з дисципліни «Професійна етика», що охоплює основні теоретичні засади етики як філософської науки, історичні етапи її розвитку, ключові етичні школи та напрямки, а також специфіку професійної моралі. У першій частині навчального посібника окрема увага приділяється універсальним принципам професійної етики, моральним кодексам різних професій та їх впливу на якість професійної діяльності. Посібник рекомендований насамперед для студентів спеціальності СЗ «Міжнародні відносини», а також аспірантів, викладачів та всіх, хто цікавиться проблемами морального регулювання професійної діяльності та етичних стандартів у суспільстві.

ТЕМА 1. ЕТИКА ЯК ФІЛОСОФСЬКА НАУКА

1. Специфіка професійної етики та її основне завдання
2. Етика як наука про мораль.
3. Основні етапи розвитку етики.
4. Основні школи та напрямки етичного знання.
5. Підстави моралі.
6. Етика в структурі філософського знання.

1. Специфіка професійної етики та її основне завдання

Професійна етика як повноправна частина загальної етичної теорії завжди виділялася в системі етичного знання своїм прикладним, практичним характером. Одним з найважливіших її завдань є конкретизація загальних етичних регуляторів господарської та іншої практичної діяльності людини стосовно конкретної професії. Вимоги професійної моралі звернені до всіх без винятку працівників певної професійної сфери, їх усвідомлення та виконання є необхідною умовою професіоналізму. Тому в останні роки незмірно зростає значимість професійної етики в різних областях діяльності людини.

2. Етика як наука про мораль.

Етика - філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль. Сам термін «етика» походить від грецького «ethos», що спочатку означало «спільне житло». Згодом слово «етос» починає використовуватися в значенні «звичай, темперамент, звичаї», що є цілком логічним, оскільки звичаї людини народжувалися саме в процесі спільного життя. У працях давньогрецького філософа Аристотеля в IV ст. до н. е. вперше вживається також прикметник «ethicos» - «етичний» - для характеристики основних людських чеснот.

Практично одночасно з цим в Римі починає вживатися термін «moralitas» - «мораль» - для позначення характеру, звичаю. Це поняття вперше в римській традиції зустрічається у Цицерона, який таким чином переклав з грецької мови термін «етичний». Відповідно, поняття мораль і етика спочатку носили один і той же сенс, відрізняючись тільки походженням. Пізніше етикою стали називати науку про мораль, розуміючи під мораллю норми та звичаї - все те, що становить предмет етики.

В українській та німецькій мовах існує також термін «моральність». Поняття «мораль» і «моральність» вживаються найчастіше як синоніми - і в повсякденному мовленні, і навіть в науковій літературі. Проте Гегель у своїй філософській системі вперше запропонував розмежовувати предметні поля цих понять. Мораллю він називав систему норм, що складається в рамках певного суспільства, що включає в себе як загальнолюдські норми, так і історичні, тобто належне. Моральність же в цьому випадку – це реальні звичаї, порядки, існуючі в даному суспільстві, тобто суще.

Таким чином, етимологія терміну «етика» показує, що предметом дослідження даної науки є практична поведінка людей, норми, що забезпечують умови згуртування суспільства, подолання індивідуалізму і агресивності.

У міру розвитку суспільства до цього первісного значення етики додається багато нового. Люди намагаються осмислити такі прояви морального життя як совість, співчуття, гідність, дружба і багато іншого.

Людина постійно намагається відповісти на питання про сенс свого буття, зрозуміти, в чому сенс її життя. Ці питання також мають моральне значення, змушують задуматися про обов'язки перед майбутнім поколінням, про власний внесок у розвиток духовної культури суспільства.

Етика з'ясовує місце моралі в системі суспільних відносин, аналізує її природу і внутрішню структуру, вивчає походження та історичний розвиток моральності, теоретично обґрунтовує ту чи іншу її систему.

3. Основні етапи розвитку етики

Як філософська наука етика виникає на тому етапі розвитку людського суспільства, коли відбувається відділення духовно-практичної діяльності та матеріально-практичної. Спочатку вона означала життєву мудрість, практичні знання щодо того, як треба себе вести. Найдавнішою етичною нормою поведінки людини є «золоте правило» моральності. Його найбільш поширене формулювання говорить: «(Не) роби по відношенню до інших так, як ти (не) хотів би, щоб вони вчиняли по відношенню до тебе». «Золоте правило» вже зустрічається в ранніх письмових пам'ятках багатьох культур (у вченні Конфуція, в давньоіндійській Махабхараті, в Біблії, в «Одіссей» Гомера та ін.) та міцно входить у свідомість наступних епох. В українській мові воно постає у вигляді прислів'я «Не роби іншому того, чого сам не любиш».

Етика зароджується в міру того, як конкретно історичним цінностям, настановам, що виражають потреби певних верств, надається абстрактна, загальна форма. Вже у давніх філософів такі положення, як шанування старших, приборкання гніву, дотримання міри, різко відірвані від реальних звичаїв і носять характер ідеалів, дороговказу до дії. Етика виникає з відокремленням моральних норм, як певне протиставлення реальним звичаям.

Антична етика являла собою вчення про людські чесноти. Мораль, таким чином, розумілася як суб'єктивно-особистісний феномен: моральна особистість несе в собі самій критерій своєї моральності. Він полягає в красі її душевних якостей. Чесноти в античній етиці позначають загальну міру поведінки людини в найбільш важливих сферах суспільного життя. (Мужність як поведінка під час битви, щедрість як ставлення до грошей, люб'язність як правило ставлення до друзів). Добре відоме визначення Аристотеля чесноти як середини між двома крайнощами (вадами): боягузтво - мужність - нерозсудливість; скупість - щедрість - марнотратство; грубість - люб'язність - улесливість.

Саме Аристотелем етика була виділена в особливу дисципліну. Він ввів і сам термін в назву своїх робіт: «Нікомахова етика», «Велика етика», «Евдемова етика».

Він розділив всі науки на *три* великі групи або категорії: теоретичні (умоглядні), практичні і творчі. До перших Аристотель відніс філософію, математику і фізику, до других - етику і політику, а до третіх - мистецтва, ремесла і прикладні науки. Етика як практична наука являє собою вчення про моральність, про прищеплення людині діяльнісно-вольових, душевних якостей, необхідних їй в першу чергу в суспільному житті, а потім і в особистому. Вона вчить (і привчає) практичним правилам поведінки і способу життя окремого індивіда. Моральність спрямована на саму людину, на розвиток закладених у неї здібностей, особливо її духовних сил, на вдосконалення її життя, тобто на досягнення людиною вищого блага, на реалізацію нею сенсу свого життя та його призначення. Аристотель доводить, що в сфері діяльності людина співвідносить свою поведінку та спосіб життя з моральним ідеалом, з уявленнями про добро і зло, належне та суще.

Той зміст, який вкладається в моральний ідеал, істотно залежить від світорозуміння людей і тому є різним в тих чи інших філософських системах. Наприклад, Геракліт вчив, що все відбувається за Логосом (вічною і загальною необхідністю). Звідси було припущення про те, що поведінка людини лише тоді виявляється моральною, благочестивою, правильною, коли вона узгоджується з універсальним законом, природною необхідністю.

Надалі відбувається поглиблення і зміна уявлень про моральний ідеал людини. Звертається увага на те, що поряд з природною необхідністю поведінкою людини керують звичаї людей, настанови культури, все те, що становить іншу, другу, нематеріальну природу. Сама ця «друга природа» постає як результат вибору і продукт творчості, активності самої людини.

Вона рукотворна і створена самою людиною. А це означає, що моральності можна навчитися. Індивід, щоб стати моральним, повинен керуватися власними переконаннями, а не покладатися на когось (долю, оракулів, вчителів і т.ін.). Моральність це те, що відноситься до «другої природи», до культурного пласту людської життєдіяльності, до того, що характеризує людину як суспільну, а не природну істоту.

Моральними якостями людини є ті, які характеризують її з точки зору здатності жити в суспільстві. Вони формуються в практичному спілкуванні і спільної діяльності людей. До таких якостей Аристотель відносив мужність, помірність, щедрість, пишність, величавість, честолобство, правдивість, дружелюбність, люб'язність, а також справедливність і дружбу. Виробляючи в собі ці якості, людина стає моральною. І в цьому сенсі морально все, що служить зміцненню суспільства і держави.

З переходом від полісної організації суспільного життя до великих державно-політичних утворень типу імперії Олександра Македонського виникають нові уявлення про моральність і чесноти. Нестійкість життєвих умов, невпевненість в завтрашньому дні, залежність долі індивідів, їх життєвого успіху і щастя не тільки від особистих чеснот, а й непередбачуваних життєвих обставин, викликали уявлення про моральність як суб'єктивний стан. Багато філософів стали стверджувати, що моральність - це якась внутрішня настанова, яка не залежить від поведінки людей і протистоїть їм. Широке поширення набули уявлення про моральність, що розвиваються стоїцизмом, епікуризмом і

скептицизмом. Стоїки, наприклад, розуміли під моральністю внутрішній спокій, що досягається в результаті байдуже-стійкого ставлення до світу. Епікуризм вважав, що щастя людини складають чуттєві і духовні задоволення, спокій і незворушність. Скептицизм доводив необхідність примусового утримання від певних суджень, оскільки нормальним психологічним станом людини є невпевненість і сумнів.

Занепад рабовласницького суспільства в період пізньої античності призвів до зміни уявлень про мораль. Все частіше у авторів цього періоду звучать песимістичні мотиви в оцінці внутрішніх якостей особистості та її перспектив у суспільстві: в стоїцизмі, наприклад, проповідується покірність людини світу; в неоплатонізмі - втеча від світу; в скептицизмі - байдужість до світу. У цих умовах вже не можна було трактувати мораль як сукупність чеснот особистості. Пізня антична етика стала перехідним етапом до середньовічного розуміння моралі як об'єктивного, надособистісного явища.

У середньовічній етиці критерії добра і зла винесені за межі особистості. Мораль розуміється як система законів, норм, що задають ціннісний зміст людському існуванню.

Питання про джерело моральних норм у християнській етиці вирішувалося відповідно до релігійної традиції: джерелом моралі оголошувався Бог як абсолютне Добро, моральні норми - Божественні заповіді. Таким чином, середньовічна мораль фактично припинила своє автономне існування, перетворившись на частину релігійної системи. Моральне блаженство було оголошено недосяжним в земному житті, а головним змістом виконання моральних велінь стало досягнення посмертної відплати. Головним уроком середньовічної етики стало розуміння того факту, що мораль втрачає сенс і незалежність як засіб до регулювання людських відносин, якщо звести її тільки до об'єктивних норм і повністю винести за межі особистості.

Етика Нового часу намагалася осмислити мораль і як сукупність об'єктивних норм, і як суб'єктивно-особистісний елемент. Це досягалось шляхом аналізу співвідношення суспільних норм і індивідуальних потреб людей. Так, Томас Гоббс (1568-1679) розумів мораль як сукупність загальнозначущих норм, зовнішню по відношенню до людини репресивну силу, аналогічну праву і необхідну для виходу людини з природного стану. Разом з тим, Бенедикт Спіноза (1632-1677) вважав, що мораль не пов'язана з правом і державою, вона корениться в природі людини. У цьому сенсі добро притаманне людині від природи як свого роду охоронний інстинкт, що захищає людину і не дозволяє їй піддатися впливу афектів.

4. Основні школи та напрямки етичного знання

Практично з самого початку свого існування етика не була однорідною. В історії етики з часів античності виразно простежуються дві лінії в поясненні джерела моралі: емпірична та ідеалістична тенденції.

І. Емпіричні школи (натуралістичні, космологічні та соціологічні) заперечували потойбічне походження моралі, вважаючи, що моральні норми

мають земне походження і тісно пов'язані з практичними інтересами людей, особливостями їх способу життя. Крім того, представникам цих шкіл був притаманний етичний оптимізм - вони вважали, що моральні ідеали досяжні в житті.

1. *Натуралістичні школи* в етиці виводили моральність з природи людини, з її біолого-психологічної сутності. Відомі наступні варіанти натуралістичних ідей в етиці:

- *гедонізм* - виведення моралі з відчуття задоволення і незадоволення, мораль розуміється як прагнення до насолоди (Арістіпп та його послідовники);

- *евдемонізм* - мораль тлумачиться як прагнення до щастя, але не тільки насолода матеріальними благами, а й володіння духовними цінностями (Епікур, Демокріт);

- *утилітаризм* - моральним оголошується те, що приносить індивіду користь, основний мотив утилітаризму (прагматизму) - прагнення уникати страждань і особиста вигода (Джон Стюарт Мілль).

2. *Космологічні* школи виводили мораль не з природних якостей людини, а з природи взагалі, з усього космічного універсуму, при цьому досягнення моральних цілей пов'язувалося з природними законами:

- *натурфілософська* етика розуміла мораль як окремий випадок загального світового природного закону (Логос у Геракліта, Небесна гармонія у Піфагора, Небо у Конфуція); мета людини в даному випадку полягає в тому, щоб долучитися до світової гармонії;

- *еволюційна* етика розуміла мораль як фазу біологічної еволюції (Спенсер).

3. *Соціологічні* школи в емпіричній етиці виводили мораль з фактів суспільного життя. Найбільш відомі з них:

- *теорія суспільного договору*, що розуміє мораль як умову спільного буття людей, можливості людського співжиття;

- *теорія розумного егоїзму* - основна теза: правильно зрозумілий характер особистого інтересу сприяє узгодженості дій індивідів, тому слід визнавати суспільну обумовленість поведінки особистості.

II. Зовсім інша точка зору була у представників **ідеалістичної тенденції в етиці**. Джерелом моралі вони вважали сферу суб'єктивного або об'єктивного духу, оголошуючи таким чином мораль або вродженим, додосвідним продуктом людського духу (*суб'єктивний ідеалізм*), або результатом дії надприродного безособового духу (*об'єктивний ідеалізм*). Подібний погляд на походження моралі породжував і певний етичний песимізм: мораль, з точки зору прихильників ідеалістичної лінії в етиці, підноситься над природним життям людини, моральні ідеали недосяжні в реальному житті. (Наприклад, система християнської етики вважає можливість досягнення вищого блага лише в результаті загробної відплати).

5. Підстави моралі

Багато уявлень про мораль увійшли до філософії пізнішого часу. При цьому може здатися, що вивчення моралі - справа досить проста, оскільки вона є в

кожній людині, точніше, постійно виявляє себе в людських взаєминах. Мораль проявляється в численних взаємодіях людей, але при цьому досить складним представляється чітке визначення основних моральних категорій. Навіть у власній моральній свідомості розібратися людині часом буває зовсім не просто. Наприклад, часом досить складно дати чітке визначення того, що конкретна людина вважає добром, а що злом. Тому моральні проблеми не настільки прості і явні, як представляються на перший погляд. Це переконливо показано в історії філософії та етики.

У будь-якому суспільстві існує об'єктивна потреба в тому, щоб в певних, часто повторюваних ситуаціях люди вчиняли однотипним чином. Ця потреба і реалізується практично за допомогою норм моралі. Їх зобов'язуюча сила для кожної окремої людини ґрунтується на впливі масового прикладу, громадської думки, влади колективної звички та на інших формах практично вираженої волі суспільства, що виявляється у сформованих в даному суспільстві звичаях. Прикладом таких норм і правил може служити виявлений у різноманітних народів звичай, який іноді називають законом таліона: винний повинен понести покарання, яке рівне за силою злочину («око за око», «зуб за зуб»). Вельми показовим у більш пізній час був феодальний кодекс честі та пов'язані з ним лицарські поєдинки та дворянські дуелі.

Найважливішою метою моралі є узгодження особистого інтересу з суспільним, регулювання вчинків людей таким чином, щоб вони служили загальному благу.

Ця функція моралі добре відома. Наприклад, французький філософ-матеріаліст XVIII ст. Клод Гельвецій писав, що щастя або нещастя народу залежить виключно від відповідності або невідповідності інтересів приватних осіб інтересам суспільним.

Давньогрецький мислитель Піфагор стверджував, що дві речі роблять людину подібною богам: жити на благо суспільству та говорити правду. Благо суспільства – це Верховний закон. Ідея служіння загальному благу отримала своє конкретне втілення в правилі колективізму. Воно є найважливішим принципом моралі і передбачає постійну спрямованість особистості на здійснення загального блага, поєднання в її поведінці особистих і суспільних інтересів.

Проте колективізм не вичерпує мети морального регулювання. Мораль спрямована на здійснення ще однієї мети, ім'я якої гуманізм (людяність). Ідея гуманізму набуває великого поширення та теоретичний розвиток, починаючи з епохи Відродження. Суть цієї ідеї найбільш чітко висловив Іммануїл Кант «Людина і взагалі будь-яка розумна істота існує як мета сама по собі, а не лише як засіб для будь-якого застосування з боку тієї чи іншої волі». Людина – це мета сама по собі, людина - вища, ні з чим не порівнянна цінність, людину потрібно любити і поважати, її щастя має стати кінцевою метою суспільного розвитку - всі ці положення етичної теорії виражають фундаментальні цілі морального регулювання.

Колективізм і гуманізм як основні цілі морального регулювання органічно взаємопов'язані між собою.

Це двоєдина мета моралі. Якщо в колективізмі особистий інтерес як би підпорядкований громадському, а особистість - суспільству, то в гуманізмі навпаки: суспільне підпорядковане особистому, а суспільство - особистості, благо і щастя якої стає кінцевою метою суспільного розвитку. Тим самим мораль поєднує суспільні та особисті інтереси.

Етика не тільки формулює цілі морального регулювання, а й визначає способи досягнення своїх цілей. Вона з'ясовує, як, якими способами узгоджується особистий і суспільний інтереси, на що спирається мораль, що взагалі спонукає людину бути моральною. Перш за все треба відзначити, що мораль, регулюючи людські відносини, спирається не на силу державної влади, а на силу свідомості, на переконання. Більш конкретно можна сказати, що мораль тримається як би ***на трьох найважливіших підставах.***

По-перше, це традиції, звичаї, які склалися в даному суспільстві, в середовищі даного класу, соціальної групи. Людина засвоює ці звичаї, традиційні норми поведінки, які входять у звичку, стають надбанням духовного світу особистості. Вони реалізуються в її поведінці, мотиви якої при цьому формулюються таким чином: «так прийнято» або «так не прийнято», «так все роблять», «як люди, так і я», «так здавна велося», «наші батьки і діди так чинили і ми будемо так само». Важливість подібних мотивів безсумнівна. Адже без засвоєння того, що прийнято або не прийнято в даному суспільстві, не можна зрозуміти, «що таке добре» і «що таке погано».

По-друге, мораль спирається на силу громадської думки, яка за допомогою схвалення одних вчинків і засудження інших регулює поведінку особистості, привчає її дотримуватися моральних норм. Знарядями громадської думки є, з одного боку, честь, добре ім'я, суспільне визнання, які стають наслідком сумлінного виконання людиною своїх обов'язків, неухильного дотримання нею моральних норм даного суспільства; з іншого боку, сором, засудження людини, яка порушила норми моралі.

Нарешті, по-третє, мораль ґрунтується на свідомості кожної окремої особистості, на розумінні нею необхідності узгодження особистих і суспільних інтересів.

Цим визначається добровільний вибір, добровільність поведінки, що має місце тоді, коли міцною основою моральної поведінки особистості стає совість. Про реальність назви трьох обґрунтувань моралі говорить вся її історія. Зафіксовано це і народною мудрістю. Адже не дарма говорять про дуже погану, аморальну людину: «ні сорому, ні совісті». Значить, громадська думка на неї не діє, а совість нерозвинена. Такою людиною загальна мораль не керує, доводиться застосовувати більш жорсткі засоби впливу, розраховані на низький рівень свідомості.

Зазначені три обґрунтування моралі неоднакові за своїми розмірами, силою і значенням. Для моралі, що спирається на звички, традиції і силу громадської думки, особливе значення має свідомість особистості, добровільність її моральної поведінки.

Таким чином, мораль є одним з найважливіших соціальних регуляторів. Вона включає в себе сукупність норм і правил поведінки і є важливим способом

розкриття можливостей людини, становлення і утвердження людської особистості.

6. Етика в структурі філософського знання

У рамках навчально-академічної традиції етикою називають науку, область знання, інтелектуальний напрям у вивченні моральних явищ. Етика зароджується в людському суспільстві в міру того, як конкретно-історичним цінностям, настановам, які виражають потреби певних верств, надається абстрактна, загальна форма. Етика виникає з відокремленням моральних норм, як протиставлення реальним звичаям.

Виникнувши в надрах філософського знання, етика поступово виділилася у відносно самостійну галузь науки. При цьому вона не втратила філософського характеру. Її зв'язок з філософією триєдиний:

- історичний, оскільки етика склалася і розвивалася в рамках філософії;
- світоглядний, так як етика допомагає відповідати на важливі питання буття (що являє собою навколишній світ, які шляхи його пізнання, які місце і роль людини в суспільстві, які норми людського співжиття і т. ін.);
- методологічний, оскільки у вирішенні загальних і приватних проблем етика виходять з основного філософського питання - про відношення свідомості до буття.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке професійна етика, і яке її основне завдання?
2. Як етика пов'язана з мораллю?
3. Які основні етапи розвитку етики?
4. Яке значення має «золоте правило» моральності, і як воно формулюється?
5. Як Аристотель визначав моральність та чесноти?
6. Чим відрізняється мораль від моральності за Гегелем?
7. Які школи етичного знання існують, і які їх основні відмінності?
8. Які основні принципи античної етики?
9. Як християнська етика трактує джерело моральних норм?
10. Які основні ідеї етики Нового часу?
11. У чому полягає відмінність емпіричних ідеалістичних напрямків в етиці?
12. Які основні ідеї натуралістичних шкіл в етиці?
13. Як соціологічні школи пояснюють походження моралі?
14. Яке значення має суспільний договір у формуванні моральних норм?
15. Що таке утилітаризм, і як він пояснює моральну поведінку?
16. Які основні підстави моралі?
17. Як колективізм і гуманізм взаємопов'язані в моралі?
18. Які три основні чинники впливають на моральну поведінку людини?
19. Як етика співвідноситься з філософським знанням?
20. Чому мораль розглядається як один із найважливіших соціальних регуляторів?

Тестові питання до теми:

1. Що є основним завданням професійної етики?

- a. Конкретизація загальних етичних регуляторів у професійній діяльності
- b. Вивчення історії моралі
- c. Аналіз релігійних норм
- d. Розробка юридичних законів

2. Що є об'єктом вивчення етики?

- a. Мораль
- b. Естетика
- c. Політика
- d. Право

3. З якого грецького слова походить термін «етика»?

- a. Ethos
- b. Logos
- c. Nomos
- d. Pathos

4. Хто вперше ввів термін «етичний»?

- a. Аристотель
- b. Платон
- c. Сократ
- d. Демокріт

5. Яке «золоте правило» моральності?

- a. «Не роби іншому того, чого сам не любиш»
- b. «Дотримуйся закону, і все буде добре»
- c. «Роби добро і забудь про нього»
- d. «Допомагай іншим, якщо тобі вигідно»

6. Яке визначення моралі пропонує Гегель?

- a. Система норм, що включає загальнолюдські та історичні норми
- b. Сукупність правил поведінки релігійного походження
- c. Етичні уявлення, притаманні кожній людині
- d. Соціальний договір між державою і громадянами

7. Хто вперше виділив етику в окрему дисципліну?

- a. Аристотель
- b. Платон
- c. Сократ
- d. Геракліт

8. Які науки Аристотель відніс до практичних?

- a. Етику і політику
- b. Фізику та математику
- c. Логіку та геометрію
- d. Астрономію та медицину

9. Що є найдавнішою етичною нормою?

- a. «Золоте правило» моральності
- b. Кодекс лицарської честі
- c. Закон таліона
- d. Принцип гуманізму

10.Що означає мораль у стоїків?

- a. Внутрішній спокій
- b. Дотримання суспільного договору
- c. Насолода та задоволення
- d. Покірність долі

11.Який напрямок етики виводить моральність із природи людини?

- a. Натуралістичний
- b. Ідеалістичний
- c. Соціологічний
- d. Релятивістський

12.Що є джерелом моралі в християнській етиці?

- a. Бог
- b. Законодавство
- c. Розум
- d. Природа

13.Як Томас Гоббс визначав мораль?

- a. Сукупність загальнозначущих норм, аналогічних праву
- b. Система чеснот, спрямованих на благо суспільства
- c. Природний інстинкт самозбереження
- d. Засіб політичного впливу

14.Що є метою моралі за Піфагором?

- a. Жити на благо суспільства та говорити правду
- b. Досягнення внутрішньої гармонії
- c. Дотримання релігійних заповідей
- d. Досягнення особистого щастя

15.Який принцип є основою утилітаризму?

- a. Корисність для індивіда
- b. Відданість релігійним нормам
- c. Покора суспільним правилам
- d. Пошук істини

16.Що є основним джерелом моралі у соціологічних теоріях?

- a. Факти суспільного життя
- b. Вроджене почуття справедливості
- c. Божественний закон
- d. Природна необхідність

17.Що є головним критерієм моралі в середньовічній етиці?

- a. Дотримання Божих заповідей
- b. Виконання суспільного договору
- c. Дотримання державних законів
- d. Принцип природного права

18.Який принцип етики передбачає поєднання особистого і суспільного інтересу?

- a. Колективізм
- b. Індивідуалізм
- c. Нігілізм
- d. Аморалізм

19.Яка етична школа трактує мораль як прагнення до насолоди?

- a. Гедонізм
- b. Стоїцизм
- c. Емпіризм
- d. Ідеалізм

20.Що є основою моральної поведінки особистості?

- a. Совість
- b. Соціальні норми
- c. Державні закони
- d. Релігійні вірування

21.Яка риса вважалася чеснотою в античній етиці?

- a. Мужність
- b. Підкорення волі держави
- c. Відмова від матеріальних благ
- d. Ігнорування суспільної думки

22.Що є основним мотивом утилітаризму?

- a. Уникнення страждань
- b. Підкорення традиціям
- c. Виконання релігійних заповідей
- d. Відмова від власних інтересів

23.Які три основні чинники впливають на моральну поведінку людини?

- a. Традиції, громадська думка, свідомість
- b. Закони, релігія, інстинкти
- c. Природа, культура, влада
- d. Освіта, політика, економіка

24.Що є основною метою морального регулювання?

- a. Узгодження особистих і суспільних інтересів
- b. Формування правової системи
- c. Зміцнення влади
- d. Досягнення матеріального достатку

25.Що визначає етика як частина філософії?

- a. Аналіз моральних норм та їх впливу на суспільство
- b. Дослідження наукових методів пізнання світу
- c. Розгляд політичних законів
- d. Визначення економічних моделей розвитку

ТЕМА 2. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА І МОРАЛЬ

1. Поняття професійної етики.
2. Етапи становлення професійної етики.
3. Універсальні принципи професійної етики
4. Кодекси професійної етики

1. Поняття професійної етики

Професійна етика – це сукупність норм і правил, що регулюють поведінку представників певної професії на основі загальнолюдських моральних цінностей, з врахуванням специфіки професійної діяльності та конкретної ситуації.

Відповідно до іншого визначення, під *професійною етикою* розуміється сукупність норм, принципів, ідеалів, а також форм практичної поведінки і механізмів, що сприяють їх передачі (ритуали, звичаї, обряди, традиції і т.ін.).

Проте наведені визначення характеризують лише нормативний вимір професійної етики, залишаючи без уваги її теоретичний вимір.

Тому звернемося до більш фундаментального визначення. Професійна етика - це філософська наука, що представляє собою частину загальної теорії етики, яка має об'єктом свого вивчення професійну мораль. Професійна етика є наукою про професійну мораль як сукупність ідеалів та цінностей, ідей про належне, етичних принципів і норм поведінки, що відображають сутність професії і забезпечують взаємини між людьми, що складаються в процесі праці і впливають зі змісту їх професійної діяльності.

Професійна етика як філософська наука включає в себе наступні структурні блоки:

1) Загальна теорія професійної етики - коло проблем, пов'язаних з поняттям про предмет, структуру, методи професійної етики як науки, загальна теорія професійної етики також включає в себе аналіз основних категорій професійної етики, визначення її взаємозв'язку з етикою та іншими гуманітарними дисциплінами;

2) історія професійної етики - розглядає коло проблем, пов'язаних з генезисом професійної моралі в суспільстві, а також відображення проблем професійної етики і становлення професіоналізму в історії етичної думки;

3) спеціальні професійно-етичні теорії - в їх рамках аналізуються специфічні моральні кодекси в тій чи іншій професії, до числа таких структурних підрозділів професійної етики відносяться етика науки, медична етика, судова етика (адвокатська, прокурорська), політична етика, етика журналіста, етика підприємця, етика співробітника правоохоронних органів, інженерна етика і т. ін.

Структурним підрозділом професійної етики є професійна деонтологія, що вивчає сукупність моральних норм, які однозначно регламентують належну поведінку особистості в певній професійній сфері і носять конкретно-імперативний характер.

На відміну від інших професійно-етичних норм, норми деонтології не дають особистості права вибору і закріплюються не тільки в неписаних професійних

кодексах або у відповідних «клятвах» і «обіцянках», але й в службових документах і забезпечуються адміністративними (тобто правовими) санкціями. Переважно деонтологічний характер носять професійні моральні кодекси в тих професіях, які пов'язані із забезпеченням збереження життя і здоров'я людини, наприклад, в медичній етиці, в етиці співробітника правоохоронних органів.

Будучи складовою частиною загальної етичної теорії, професійна етика відрізняється прикладним, конкретним характером. Професійні етичні кодекси історично і соціально пов'язані з конкретною епохою і певним типом суспільства. Професійні норми являють собою відображення реально існуючих суспільних відносин і соціальних зв'язків, вони породжуються суспільною необхідністю, рівнем розвитку трудової моралі, специфікою професійних функцій людини.

Важливою рисою професійної етики є її нормативність. Професійна етика будує свої вимоги на оцінці ролі того чи іншого виду діяльності в житті суспільства. Взаємовідносини між людьми, зайнятими в тій чи іншій сфері професійної діяльності, пов'язані зі специфічними етичними нормами. Професійні етичні норми являють собою певні, суспільно-необхідні моральні вимоги, що відбиваються в моральній свідомості у вигляді відповідних правил і заповідей. Люди схильні оцінювати професійну діяльність через призму сформованих у суспільстві моральних норм, що регулюють професійні відносини. Основною властивістю моральних норм є їх імперативність (незаперечність). Інтереси професійних спільностей, з одного боку; і суспільні очікування результативної професійної діяльності, з іншого боку, втілюються в професійних нормах в конкретні моральні вимоги. У професійних нормах у вигляді веління акумулюється соціально-професійний досвід багатьох поколінь людей. Професійно-етичний кодекс являє собою усвідомлену сукупність норм і принципів тієї чи іншої професійної групи.

Етичні вимоги як елементи професійно-моральної свідомості складаються в неї в певну систему взаємозв'язку і підпорядкування. Ієрархія моральних велінь в професійно-етичних кодексах, як правило, має наступну структуру:

- загальнолюдські моральні вимоги (пов'язані з гуманістичним ставленням людей один до одного - добро, справедливість, обов'язок, совість, відповідальність та ін.);
- норми трудової моралі, що визначають необхідність морального ставлення до трудової діяльності в цілому, без виділення професійних особливостей;
- етичні норми, які служать для захисту специфічних, характерних для певного роду професійної діяльності цінностей;
- моральні правила, що стосуються взаємин тієї чи іншої професії з суспільством.

Добровільне і неухильне виконання всіх типів перерахованих вище етичних норм може служити показником розвиненості і процвітання професії. Професійна етика, як правило, віддає перевагу гуманістичним вимогам і нормам. Особливість професійної етики в тому, що в ній нормативність набуває максимально конкретний сенс.

Отже, професійна етика описує моральні норми, прояснює їх регулятивну природу, специфіку, структуру і зміст. Норми і правила професійної етики

виступають як теоретичний розвиток і доповнення моральної свідомості суспільства в цілому. Одне із завдань професійної етики як науки полягає в тому, щоб найпростіші моральні норми стали внутрішньою потребою людей у відповідній галузі трудової діяльності, набули форми схильностей, звичок людини і виконувалися без зовнішнього і внутрішнього примусу. Саме добровільне і усвідомлене дотримання моральних норм і моральних вимог у професійній діяльності є необхідною умовою справжнього професіоналізму.

2. Етапи становлення професійної етики

Виникнення норм професійної етики відноситься до періоду раннього рабовласницького суспільства, коли стали оформлятися перші відносно масові професії. У ранніх письмових джерелах є свідчення того, що вже більше 4000 років тому люди усвідомили необхідність певних моральних заборон в низці професій, і того, що самі професії, вірніше приналежність до них, можуть формувати у людей низку як позитивних, так і негативних моральних якостей. Однак минув тривалий час, поки в рабовласницькому суспільстві Стародавньої Греції почали складатися перші прообрази майбутніх професійних моральних кодексів.

Професійна мораль спочатку складається в середовищі професій, представники яких безпосередньо при виконанні свого професійного обов'язку контактували з людьми: лікарі, вчителі, вихователі, політики, писарі, жерці, служителі при храмах. У цих контактах вони могли впливати на фізичний і моральний стан людей, заподіяти їм шкоду, дестабілізувати суспільну обстановку. Кількість норм у перших професійних кодексах була невелика. Вони зачіпали найбільш загальні аспекти професійної діяльності, багато з них носили описовий характер і не досягали ступеня загальної абстракції, як це мало місце в більш пізні періоди оформлення професійних моральних норм.

Другий етап у розвитку професійної моралі настає в епоху пізнього Середньовіччя, поштовхом до цього послужило *кілька причин*.

Перш за все, зміцнення державності і складання норм абсолютистської влади, що зумовило становлення і зміцнення таких соціальних інститутів, як армія, церква, державна служба. По-друге, бурхливе зростання міст в Середньовічній Європі, яке породило до життя відокремлення професій, обслуговуючих населення, і поставило людей в залежність від праці один одного.

Цей етап у розвитку професійної моралі ознаменувався формуванням декількох тенденцій:

1. Значно розширилося коло професій, щодо яких формувалися моральні вимоги, в основному за рахунок професій, які контактували з населенням не безпосередньо, а через результат своєї праці. Яскравими свідченнями даного процесу є кодекси ремісничих цехів (статути), які включали в себе вимоги до виконання певних моральних зобов'язань.

2. Норми всередині професійних моральних кодексів стали ділитися на *дві* яскраво виражені *групи*: норми і принципи, що визначають спілкування і відносини всередині професії, і норми, що визначають стосунки представників

професії з іншим населенням. Нові моральні норми були звернені на забезпечення належної якості праці та вироблених виробів усіма членами професійного братства; потім низка норм визначала специфіку спілкування між людьми однієї професії для створення сприятливої обстановки при праці і реалізації результатів праці всіма членами професійного співтовариства.

3. Стали складатися моральні норми, а згодом і кодекси таких соціальних інститутів, як армія, церква, медицина та ін.

Третій період у розвитку професійної етики настає в XX столітті, а саме - в його другій половині. Він відображає реалії сучасної цивілізації: найвищий рівень розвитку науки, формування єдиної світової системи господарства і світових систем комунікацій, найвищий рівень кооперації в процесі виробництва, все зростаючий рівень техногенної небезпеки існуванню кожної окремої людини і Землі в цілому.

Низка професійних вимог на сучасному етапі може розглядатися як така, що диктується рівнем розвитку техніки, періодами зміни її поколінь, характером розвитку інформаційних технологій. Так, практично у всіх без винятку галузях техніки пред'являються підвищені вимоги до рівня відповідальності, дисциплінованості, суворого дотримання функціональних обов'язків і приписів дисципліни. Багато в чому це визначається тим фактом, що практично на кожному робочому місці людина може бути причиною техногенних аварій і катастроф: від сантехніка, який вчасно не змінив несправне обладнання, в результаті чого під напором відбувається зрив крана і затоплення декількох поверхів; виконроба, який не виконав всі технологічні правила зведення будинку, в результаті чого відбувається обвалення будівель, до оператора атомної електростанції, що не виконує запропонований технологічними правилами порядок виведення реакторів з працюючого стану, що досить часто призводить до витoku радіації.

Вимоги професійної етики стають все більш складними. Суспільство не може покладатися тільки на традиційні механізми їх засвоєння. Тому в практику професійного етичного виховання входить створення етичних асоціацій. Широко поширюється практика різноманітних інструкцій, пам'яток, в яких звертається увага на можливі відступи від етичних стандартів, які можуть бути допущені випадково, з недооцінки психології працюючих. Таким чином керівництво сподівається зняти найбільш гострі, грубі відступи, здатні привести до порушень професійної етики.

3. Універсальні принципи професійної етики

Оскільки професійна етика покликана регулювати відносини між представниками однієї професійної групи, то вона опирається на відповідні принципи, вимоги і норми, на основі яких конкретний працівник формує концептуальну етичну платформу для своїх дій, вчинків, рішень.

Незважаючи на те, що кожна професія має свою специфіку і особливості, існують *універсальні етичні принципи*, якими можуть керуватись представники різних професій. Порядок даних етичних принципів не обумовлюється їхньою значущістю.

1. Перший принцип опирається на золоте правило моралі і полягає в наступному: в процесі виконання професійних обов'язків і в трудовій діяльності не потрібно ставитись до своїх підлеглих, керівників, колег свого службового рівня, клієнтів так, як би ви не хотіли, щоб ставились до вас.

2. Другий принцип вимагає справедливості при наділенні працівників матеріальними, грошовими, сировинними та іншими ресурсами, необхідними для їхньої діяльності.

3. Суть третього принципу полягає в обов'язковому виправленні етичного порушення, незалежно від того, хто і коли його допустив.

4. Четвертий принцип називають принципом максимуму прогресу. Згідно нього: службова поведінка і дії співробітника є етичними, якщо вони сприяють моральному розвитку організації чи її окремих підрозділів.

5. Згідно п'ятого принципу – принципу мінімуму прогресу – дії і вчинки окремих працівників та діяльність організації загалом можна вважати етичними, якщо вони не порушують загальноприйнятих етичних норм.

6. Шостий принцип – принцип толерантності – вимагає терпимого ставлення до моральних норм, принципів, засад і традицій інших організацій, регіонів, країн.

7. Сьомий принцип спрямований на підтримку власної думки при вирішенні різноманітних службових питань. Але нонконформізм, як і конформізм в даному випадку повинен виявлятися в розумних межах.

8. Восьмий принцип заперечує використання насильства і вчинення тиску на підлеглих, що може виражатись у різних формах.

9. Дев'ятий принцип – принцип безконфліктності. В колективі варто уникати конфліктів, хоча і конфлікт може спричиняти як дисфункціональні, так і функціональні наслідки.

На основі вказаних принципів кожен працівник формує особисту етичну систему, якою він послуговується в професійній діяльності.

Більшість етичних кодексів організацій опирається на ці етичні принципи.

4. Кодекси професійної етики

Перші кодекси професійної етики з'явилися в період ремісничого поділу праці, що припав на XI–XII століття. Саме статuti середньовічних цехів містили етичні вимоги до професії, характеру праці, людей, які цією працею займалися.

Проте важливість ряду професій у суспільстві зумовила виникнення етичних вимог до них значно раніше, про що свідчать єгипетські, китайські, індійські і вавилонські рукописи. Це стосується «Клятви Гіппократа» та етичних уставів жерців, які виконували функції судочинства у суспільстві.

Сучасні етичні кодекси як частина професійних стандартів містять етичні принципи, норми і правила.

Кодекси етики (або професійні кодекси) – це сукупність норм правильної, належної поведінки для представників певної професії. Вони є певною гарантією якості для суспільства, оскільки містять інформацію про стандарти і обмеження

діяльності працівників певної сфери. Метою створення етичних кодексів є запобігання неетичній поведінці.

Етичні кодекси максимально повно відображають специфіку організації, в якій вони прийняті. Тому етичні кодекси можуть стосуватись як представників однієї професії, так і співробітників однієї організації.

Професійні кодекси, що стали частковим еквівалентом суспільної моралі, виконують такі соціальні функції:

- пізнавальну, яка реалізується у відображенні об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за конкретних історичних умов;
- регулятивну (забезпечується взаємозв'язок спеціалістів з суспільством; набір специфічних прийомів праці);
- ціннісно-орієнтаційну (надаються уявлення про моральний ідеал професіонала, професійні обов'язок, честь, совість, справедливість тощо).

Питання для самоконтролю:

1. Що таке професійна етика та які її основні складові?
2. Як професійна етика співвідноситься із загальнолюдськими моральними цінностями?
3. Які структурні блоки включає професійна етика як філософська наука?
4. Що таке професійна деонтологія, і чим вона відрізняється від інших етичних норм?
5. Які особливості має нормативність професійної етики?
6. Яким чином суспільство впливає на формування професійних етичних норм?
7. Чому професійні етичні кодекси в різні історичні періоди мали різні вимоги?
8. Які етапи розвитку пройшла професійна етика від давнини до сучасності?
9. Як середньовічні цехові статuti вплинули на розвиток професійної етики?
10. Які фактори у ХХ столітті сприяли формуванню сучасної професійної етики?
11. Чому професійна етика стає все більш складною в умовах сучасного суспільства?
12. Які універсальні принципи професійної етики існують, і як вони застосовуються?
13. Як «золоте правило моралі» проявляється у професійній етиці?
14. Чому принцип справедливості є важливим у професійній діяльності?
15. У чому полягає принцип безконфліктності в професійній етиці?
16. Які соціальні функції виконують професійні етичні кодекси?
17. Як етичні кодекси впливають на якість професійної діяльності?
18. Чому етичні кодекси є гарантією якості для суспільства?
19. Як кодекси професійної етики запобігають неетичній поведінці?
20. Чому добровільне дотримання моральних норм є необхідною умовою професіоналізму?

Тестові питання до теми:

1. Що таке професійна етика?

- a. Сукупність норм і правил, що регулюють поведінку представників певної професії
- b. Кодекс поведінки в суспільстві
- c. Система юридичних норм
- d. Сукупність ритуалів і традицій

2. Яка головна функція професійної етики?

- a. Регулювання моральної поведінки в професійній діяльності
- b. Формування юридичних законів
- c. Забезпечення кар'єрного зростання
- d. Регулювання економічних відносин

3. Які етапи становлення професійної етики?

- a. Стародавній, середньовічний, сучасний
- b. Стародавній, новий, майбутній
- c. Традиційний, сучасний, інноваційний
- d. Догматичний, критичний, адаптивний

4. Що таке професійна деонтологія?

- a. Сукупність моральних норм, які однозначно регламентують належну поведінку особистості в певній професійній сфері
- b. Загальний набір моральних принципів людства
- c. Дисципліна, що вивчає норми права
- d. Кодекс релігійних моральних норм

5. Що є основою професійної етики?

- a. Моральні норми та принципи
- b. Закони та постанови
- c. Корпоративні правила
- d. Особисті уподобання

6. Який основний принцип професійної етики?

- a. «Золоте правило моралі»
- b. Принцип вигоди
- c. Принцип компромісу
- d. Принцип субординації

7. Що відображає професійний етичний кодекс?

- a. Норми та принципи поведінки професійної групи
- b. Особисті цінності працівника
- c. Закони країни
- d. Історію професії

8. Що відрізняє професійну етику від загальної етики?

- a. Її прикладний і конкретний характер
- b. Відсутність загальнолюдських цінностей
- c. Орієнтація лише на бізнес-етикет
- d. Використання лише усних традицій

9. Яка функція професійних етичних кодексів?

- a. Регулятивна
- b. Фінансова
- c. Маркетингова
- d. Юридична

10.Що включає загальна теорія професійної етики?

- a. Поняття про предмет, структуру та методи професійної етики
- b. Конкретні правила поведінки працівників
- c. Закони певної держави
- d. Історію розвитку бізнесу

11.Що таке імперативність моральних норм?

- a. Їх незаперечний характер
- b. Їх гнучкість у застосуванні
- c. Їх залежність від економічних умов
- d. Їх вплив лише на окремі професії

12.Що регулює професійна етика?

- a. Взаємини між людьми в процесі праці
- b. Виключно кар'єрне зростання
- c. Тільки особисті моральні якості
- d. Лише корпоративні правила

13.Яке джерело найдавніших етичних норм професійної етики?

- a. Кодекси ремісничих цехів
- b. Сучасні закони
- c. Конституції держав
- d. Наукові дослідження

14. Яка основна властивість моральних норм у професійній етиці?

- a. Їх імперативність
- b. Їх юридична закріпленість
- c. Їх необов'язковість
- d. Їх мінливість

15. Що забезпечують професійні моральні норми?

- a. Рівень відповідальності працівника
- b. Кар'єрне зростання
- c. Мінімальну відповідальність
- d. Суто матеріальні цінності

16. Коли з'явилися перші професійні кодекси?

- a. У період ремісничого поділу праці
- b. У XX столітті
- c. У 2000-х роках
- d. У добу Відродження

17. Яке значення має принцип справедливості в професійній етиці?

- a. Він визначає розподіл ресурсів та обов'язків у професійній діяльності
- b. Він гарантує юридичний захист
- c. Він впливає тільки на особисті переконання працівників
- d. Він застосовується лише у сфері освіти

18. Що є метою створення етичних кодексів?

- a. Запобігання неетичній поведінці
- b. Зміна законодавства
- c. Збільшення прибутку організації
- d. Забезпечення політичної стабільності

19. Що таке професійна мораль?

- a. Сукупність ідеалів, цінностей і принципів, що регулюють професійну діяльність
- b. Система юридичних законів
- c. Особиста моральна відповідальність
- d. Інструкція для співробітників

20. Який принцип передбачає терпиме ставлення до норм інших професій?

- a. Принцип толерантності
- b. Принцип конфліктності
- c. Принцип ієрархії
- d. Принцип субординації

21. Що є необхідною умовою справжнього професіоналізму?

- a. Добровільне і усвідомлене дотримання моральних норм
- b. Виконання всіх наказів керівництва
- c. Орієнтація лише на фінансовий результат
- d. Участь у професійних асоціаціях

22. Що регламентують етичні кодекси?

- a. Моральні принципи поведінки в професійній діяльності
- b. Особисті переконання працівника
- c. Закони країни
- d. Політичні уподобання

23. Який принцип заперечує використання насильства в професійній діяльності?

- a. Принцип ненасильства
- b. Принцип обов'язковості
- c. Принцип вигоди
- d. Принцип зобов'язання

24. Що таке професійні етичні норми?

- a. Суспільно необхідні моральні вимоги
- b. Рекомендації для окремих працівників
- c. Особисті вподобання керівництва
- d. Юридичні документи

25. Що визначає етика трудової моралі?

- a. Необхідність морального ставлення до праці
- b. Юридичні права працівників
- c. Способи фінансової мотивації
- d. Політичні переконання працівників

ТЕМА 3. ПОЛІТИЧНА ЕТИКА ЯК ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПОЛІТИКІВ

1. Поняття та сутність політичної етики

2. Взаємовідносини моралі та політики

3. Основні проблеми політичної етики

1. Поняття та сутність політичної етики

Політична етика – це, насамперед, розділ політичної філософії, що вивчає вплив моралі на політику і політики на мораль. Одночасно політична етика є прикладною етикою, що виникла в результаті морального осмислення політичних цілей та цінностей. Крім того, це *професійна етика* політиків, тобто кодекс для осіб, які виконують державні функції, необхідні для успішної політичної кар'єри. Політична етика безпосередньо стосується і працівників зовнішньо-політичних відомств та дипломатичних служб.

Перераховані аспекти політичної етики склалися в ході її історичного становлення.

Для античної думки було характерне уявлення про єдність політичного і етичного, так як людина мислилася як «суспільна тварина», чесноти якої можуть реалізуватися тільки в полісі.

Політичні та моральні обов'язки стародавнього грека не розмежовувалися: обов'язок – це завжди громадянський обов'язок, це своєрідне свідчення доброчесності громадянина та його переваги над людьми, які не належать до даного полісу. Тому політика мислилася як діяльність доброчесного суб'єкта, а не результат функціонування соціальних інститутів.

Згідно Платону ідеальна держава повинна бути побудована відповідно до чесноти розуму і сприяти доброчесності громадян, тому правити нею повинні філософи. Аристотель також стверджував, що політичне спілкування базується на етичній основі; метою як політики, так і етики є доброчесне життя. Чесноти, які він розглядав у своїх працях – це суспільні якості людини. Навіть таке приватне ставлення, як дружба («дружба заради користі»), мислилося ним як передумова міцних політичних відносин у полісі. Таким чином, в античності політична етика базувалася на міжособистісній моралі.

Нікколо Макіавеллі в XVI ст. відокремив політику від релігії, а заодно і від моралі, прагнучи надати їй самостійне значення і статус. У результаті міркування Макіавеллі набули характеру політичного аморалізму. На його думку, в політиці допустимі брехня, підступність, насильство, зрада. У політика можуть бути пороки в приватному житті, якщо вони не шкодять його громадській діяльності. Мораль може використовуватися як різновид демагогії в політичних цілях, але по суті вона шкідлива: дотримуючись високих моральних норм, політик не тільки швидко втратить владу, а й завдасть шкоди державі, якою керує. Заслуга Макіавеллі – формулювання моральних цінностей у середині самої політики. До них відносяться: 1) держава, оскільки це вища форма організації людської спільноти, тому зміцнення держави є не тільки політичним, а й етичним

завданням; 2) сильна влада, оскільки тільки вона здатна навести порядок в державі, що дозволяє громадянам жити у мирі і приватній гідності; 3) патріотизм як моральна цінність політики, яка завжди спрямована на захист суспільного цілого. Таким чином, у Макіавеллі суспільне благо досягається не за допомогою особистої гідності політика, а через зміцнення могутності політичних інститутів.

Джон Локк, англійський філософ, став засновником етики політичного лібералізму. Він обґрунтував думку про єдність моралі і політики у тому плані, що всяка політична система заснована на певних етичних цінностях. Обґрунтувавши значимість цих цінностей, філософ створив передумову для політичної доктрини. Для Дж.Локка такою цінністю була віротерпимість і свобода переконань. Відповідно, політична організація держави повинна бути такою, щоб вона не втручалася в приватне життя людей і, в свою чергу, захищала їх право на свободу переконань. Держава - це суспільство, влаштоване для збереження і множення громадянських благ, таких як свобода, тілесне здоров'я і власність. У державі громадяни, залишаючись суверенами влади, жертвують частиною своїх природних прав заради захисту права на життя, свободу і власність. Від характеру сповідуваних громадянами цінностей залежить тип державного устрою. Тому мораль і політика зв'язуються змістовно: певна моральність лежить в основі певної політики.

Макс Вебер в 1919 р. написав знаменитий твір «Політика як покликання та професія», в якому знову переніс проблеми політичної етики в сферу особистої моралі: моральність політики обумовлюється особистими якостями державного діяча. Він визначив ті моральні якості політика, які адекватні природі його професії. Головна з них - прагнення до політики як покликання. Треба жити для політики, а не для власної слави чи вигоди. Політик повинен зректися життя приватної особи та всі свої інтереси підпорядкувати цілям державного служіння. Іншою моральною характеристикою політика є відповідальність, що не знімається ні за яких обставин. На відміну від «етики переконань», яка вважає, що головне у вчинку — це чистота моральних намірів суб'єкта, «етика відповідальності» концентрується на наслідках вчинку. У політичній етиці суб'єкт не може виправдовуватися «добрими намірами», але зобов'язаний подбати про реальні добрі результати своєї діяльності. Політик повинен контролювати не тільки прийняті рішення, а й саму ситуацію, яка складається за його участі. «Відповідальне підприємство політики» не можна кинути на середині, ставши приватною особою та залишивши напризволяще народ, який довірив політику свою долю. Нарешті, політик повинен бути ідейною людиною, реалізувати політичний проект, спрямований на здійснення якогось соціального ідеалу. Обов'язок політика - пояснювати суспільству, яке воно і куди рухається.

Отже, в історії політичної етики в наявності дві тенденції: пов'язувати моральність політики з чеснотами державних осіб або вважати, що етичні норми в політиці виникають в результаті функціонування соціальних механізмів та політичних процесів.

2. Взаємовідносини моралі та політики

Існує чотири основні позиції щодо проблеми моралі та політики:

1. Політика та мораль не пов'язані між собою: в політиці немає моралі, в моралі немає політики. Ці сфери суспільної свідомості та діяльності мають різні цінності, цілі та сферу дії. Політичне відноситься до суспільного життя людини, моральне – до приватного життя. Така позиція отримала найменування «політичний реалізм».

2. Мораль повинна бути підпорядкована політиці. Дана точка зору веде до прямого аморалізму, роблячи мораль елементом політичної демагогії. Відмовляючись від рефлексії з приводу морального статусу своєї діяльності, політик позбавляється і здатності до ціннісного самовизначення взагалі, в тому числі до політичного.

3. Політика повинна бути підпорядкована моралі. Ця позиція досить поширена, хоча відрізняється відомим моралізаторством. В історії соціально-політичних вчень її розвивав німецький філософ Іммануїл Кант. Необхідно приводити політику у відповідність з мораллю. Дотримання абсолютного морального закону обов'язково не тільки для людини, але і для держави. Моральні обов'язки однакові як між людьми, так і між державами. За твердженням німецького мислителя, мораль необхідна для політики, так як тільки вона забезпечує головні політичні цінності: справедливу республіканську Конституцію і міжнародне право. У творі «Про вічний мир» І.Кант обґрунтував ідею про те, що якщо країни будуть слідувати в своїх відносинах закону моралі, то вічний мир між народами не тільки можливий, але і неминучий. Для І.Канта закони моралі пріоритетні, і якщо їх дотримуватися, то політичні цілі будуть досягатися більш ефективно. І. Кант відрізняє поведінку морального політика від поведінки політичного мораліста. Моральний політик у разі виявлення проблем буде виправляти їх відповідно до моралі. Політичний же мораліст оголошує цінністю те, що вигідно в державній політиці, підшукує моральні виправдання всякому своєму рішення. Це, за І. Кантом, перешкоджає реальному вирішенню проблем, призводить до їх консервації і посилення. Однак на ділі моралізація політики часто веде до лицемірства, слабкості політичного лідера, а головне – до нездатності осмислити моральні цінності політики як суспільного явища, зводячи їх до дій приватної особи.

4. Політика та мораль знаходяться в єдності.

У політики та моралі є спільні цінності, до яких відносяться суспільне благо і справедливість. Можливість морального життя пов'язана зі стійким державним і громадським порядком, в той час як політична нестабільність веде до морального розкладання приватних осіб, що зазначав ще Н. Макіавеллі.

Можливість здійснення політики передбачає опору на суспільну мораль, моральні традиції спільноти. При неузгодженні політики з фундаментальними моральними устремліннями народу політика виявляється безсилою. Як зазначав Дж.Локк, будь-яка політика спирається не на мораль взагалі, а на певну систему моральних уявлень, характерних для даної спільноти. Політична ситуація пропонує етиці предмети інтересу.

Наприклад, коли проголошувалося гасло «всі люди народжені вільними і рівними», малися на увазі білі чоловіки європейських країн. У міру появи владних домагань це етичне уявлення було поширене на жінок, чорношкірих, представників інших соціальних груп.

Мораль виступає як область критики існуючого політичного дискурсу та сфера пошуку нових моральних ідеалів, моральна аргументація сприяє політичній мобілізації політичних дій певної сторони. Вона виступає способом реагування на конфліктну ситуацію. Мораль упорядковує наше розуміння чогось як проблеми, а політика містить обов'язок її ліквідувати.

Таким чином, політика - це сфера дійсного, інституційного здійснення моральних цінностей. Для того щоб такі високоморальні речі, як свобода і рівність, існували, необхідно прийняти політичні рішення і закони, що забезпечують реалізацію рівності і свободи. Завдяки політиці мораль здатна впливати на реальні справи великих груп людей.

Якщо розглядати політику в якості діяльності не тільки політиків, але і всіх людей як політичних істот, то дії індивідуального суб'єкта одночасно морально автономні та політично значимі. Для низових суб'єктів політики політичне і моральне нерозривні.

3. Основні проблеми політичної етики

1. Проблема політичних цілей. Етичною метою політики виступає загальне благо, проте змістовне визначення цього блага складно. У класичній філософії поняття загального блага отримало метафізичне обґрунтування, в сучасній філософії найчастіше зустрічається його емпіричне обґрунтування. Сучасне загальне благо трактується як мир, свобода і справедливість. Політика динамічно здійснює історичний оптимум загального блага. Благо досягається не тільки як результат консенсусу або «об'єднання інтересів», а й через розкриття і реалізацію інтересів різних членів суспільства, їх спільнот та досягнення єдності в різноманітті.

2. Проблема етики влади. Влада є здійсненням волі за допомогою морального авторитету, права або сили. В даному визначенні закладена ідея про те, що влада без морального авторитету нежиттєздатна. Реалізація влади передбачає заборону на утиск гідності громадян, в іншому випадку загальне благо не може бути досягнуто. Етика вказує, що політична влада не тотожна особистому пануванню, хоча моральна легітимація влади спирається і на особисті якості людей при владі. Також етика обґрунтовує інститути контролю влади. Зокрема, принцип поділу влади (на противагу централізації влади в тоталітарній державі) має моральну аргументацію.

3. Проблема політичного насильства. Державна влада неодмінно спирається на насильство, етика ж розцінює насильство як зло. Конфлікт етики і політики в даному питанні дозволяється в рамках двох підходів.

Перший підхід можна назвати «етикою насильства», яка дозволяє морально легітимувати насильство, якщо воно: а) спрямоване на загальне благо; б) є

державно-правовим; в) користь від його застосування істотно перевищує принесену шкоду.

Другий підхід визначається як «етика ненасильства», яка передбачає можливість скорочення і усунення насильства навіть з політичної діяльності. Адептом «етики ненасильства» був індійський громадський і державний діяч Махатма Ганді, який очолив ненасильницький опір британському колоніалізму, що в 1948 р призвів до проголошення незалежності Індії.

4. Проблема етичного регулювання політичних конфліктів. Політика за визначенням є сферою конфлікту інтересів, який далеко не завжди є моральним конфліктом. Моралізація конфлікту (тобто трактування його як боротьби добра зі злом), особливо у внутрішній політиці, веде суспільство до посилення конфронтації та негативних моральних результатів. Тому етика політичного конфлікту рекомендує: а) запобігати конфліктам; б) виявляти вже виниклі конфлікти, не замовчувати та не консервувати їх, але проявляти волю до їх подолання; в) при вирішенні конфлікту прагнути не до угоди, а до договору про вибір найкращого на даний момент варіанту розвитку подій.

5. Проблема моральної допустимості політичного опору.

Етика вказує політиці моральні критерії, межі та способи опору владі. Буває індивідуальний та суспільний, пасивний та активний опір чинній владі. Відкидаючи насильство, етика тим часом високо цінує активний суспільний опір у мирних формах. Така громадянська непокора - це суспільна ненасильницька протизаконна дія, яка зумовлена совістю та спрямована на зміну закону і здійснюваної політики, але не загрозлива для конституційного порядку в цілому. Таким чином, політична етика як різновид професійної етики має широке поле дії, етичні проблеми виникають та вирішуються всередині самої політичної діяльності.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке політична етика і як вона визначається?
2. Яка роль моралі в політиці згідно з античними філософами?
3. Як Платон і Аристотель розглядали зв'язок між мораллю та політикою?
4. Які основні ідеї політичного аморалізму Макіавеллі?
5. Чому Макіавеллі вважав, що мораль може бути шкідливою для політика?
6. Як Джон Локк поєднував політику з моральними цінностями?
7. Яку роль у політичній етиці відіграють концепції свободи та віротерпимості?
8. Які моральні якості політика визначав Макс Вебер?
9. Як Макс Вебер відрізняв "етику переконань" від "етики відповідальності"?
10. Які дві основні тенденції простежуються в історії політичної етики?
11. Які чотири основні позиції щодо взаємовідносин моралі та політики існують?
12. Як Іммануїл Кант обґрунтовував необхідність підпорядкування політики моралі?
13. У чому полягає небезпека політичного моралізму?

14. Як політика та мораль можуть перебувати в єдності?
15. Які проблеми пов'язані з визначенням політичних цілей?
16. Як політична влада пов'язана з моральним авторитетом?
17. Чому насильство є однією з головних проблем політичної етики?
18. Які підходи до політичного насильства виокремлюють етичні теорії?
19. Як можна етично врегулювати політичні конфлікти?
20. Що таке громадянська непокоря, і як вона співвідноситься з політичною етикою?

Тестові питання до теми:

1. Що таке політична етика?

- a. Розділ політичної філософії, що вивчає вплив моралі на політику
- b. Вчення про політичну владу
- c. Система законів у політичній сфері
- d. Державна ідеологія

2. Який філософ вважав, що політикою мають займатися філософи?

- a. Платон
- b. Аристотель
- c. Макіавеллі
- d. Вебер

3. Який мислитель виокремив політику від моралі та релігії?

- a. Нікколо Макіавеллі
- b. Джон Локк
- c. Іммануїл Кант
- d. Аристотель

4. Яка концепція є основною у політичній етиці Джона Локка?

- a. Свобода переконань і віротерпимість
- b. Підпорядкування політики моралі
- c. Централізація влади
- d. Політичний аморалізм

5. Що є основною моральною якістю політика за Вебером?

- a. Прагнення до політики як покликання
- b. Готовність використовувати силу
- c. Використання демагогії
- d. Вміння підкорятися

6. Яку основну роль відіграє мораль у політиці?

- a. Визначає етичні норми для політиків
- b. Використовується для маніпуляції масами
- c. Не має жодного значення
- d. Залежить від релігійної доктрини

7. Який із варіантів є однією з позицій щодо взаємовідносин моралі та політики?

- a. Політика та мораль перебувають в єдності
- b. Політика та мораль виключають одна одну
- c. Мораль не впливає на політику
- d. Політика визначає моральні норми суспільства

8. Яка головна мета політики згідно з політичною етикою?

- a. Загальне благо
- b. Отримання влади
- c. Зміцнення авторитету правителя
- d. Контроль над громадянами

9. Який мислитель сформулював концепцію політичного лібералізму?

- a. Джон Локк
- b. Іммануїл Кант
- c. Макс Вебер
- d. Платон

10. Як Макіавеллі виправдовував використання обману в політиці?

- a. Це необхідний засіб для зміцнення держави
- b. Це особистий вибір політика
- c. Це традиція, яка передається від покоління до покоління
- d. Це суперечить будь-якій політичній практиці

11. Яка ключова проблема етики влади?

- a. Влада має базуватися на моральному авторитеті
- b. Влада має бути абсолютною
- c. Влада повинна залежати від особистих якостей правителя
- d. Влада не потребує морального виправдання

12. Який підхід дозволяє морально легітимувати насильство у політиці?

- a. Етика насильства
- b. Етика ненасильства
- c. Етика компромісу
- d. Етика підкорення

13. Який мислитель вважав, що мораль і політика повинні бути пов'язані?

- a. Іммануїл Кант
- b. Нікколо Макіавеллі
- c. Макс Вебер
- d. Томас Гоббс

14. Яке твердження є правильним щодо політичного конфлікту?

- a. Моралізація конфлікту веде до посилення конфронтації
- b. Конфлікт має вирішуватися силовими методами
- c. Політичний конфлікт завжди базується на особистих інтересах
- d. Конфлікти в політиці є рідкісним явищем

15. Що є основою політичного лідерства за Вебером?

- a. Відповідальність політика перед суспільством
- b. Уміння переконувати людей
- c. Сила і жорсткість
- d. Демагогічні навички

16. Що вважав основним принципом політики Іммануїл Кант?

- a. Дотримання морального закону
- b. Використання сили для досягнення цілей
- c. Виключення моралі з політики
- d. Підкорення особистих інтересів державним

17. Який принцип має ключове значення у вирішенні політичних конфліктів?

- a. Пошук компромісу
- b. Використання примусу
- c. Повне усунення конфлікту
- d. Ігнорування проблеми

18. Що таке громадянська непокор?

- a. Ненасильницька дія проти несправедливих законів
- b. Відмова від участі у виборах
- c. Політичне насильство проти влади
- d. Ігнорування державних законів

19. Яка головна моральна цінність у концепції Макіавеллі?

- a. Зміцнення держави
- b. Особиста гідність політика
- c. Моральна чистота
- d. Співчуття до громадян

20. Що є основною загрозою моралізації політики?

- a. Лицемірство і слабкість лідера
- b. Підвищення відповідальності політиків
- c. Справедливе розв'язання конфліктів
- d. Підтримка прав людини

21. Яка етична проблема пов'язана з політичним насильством?

- a. Політика часто використовує насильство, яке суперечить моралі
- b. Насильство є єдиним способом вирішення конфліктів
- c. Політичне насильство завжди виправдане
- d. Мораль і насильство не мають зв'язку

22. Чому, згідно з Локком, мораль важлива для політики?

- a. Вона визначає цінності, на яких базується держава
- b. Вона не впливає на політичні процеси
- c. Вона використовується для виправдання дій політиків
- d. Вона має значення тільки у приватному житті

23. Що вважав головною цінністю держави Макс Вебер?

- a. Відповідальність політиків перед суспільством
- b. Жорстка централізація влади
- c. Збереження релігійного впливу
- d. Відсутність етичних принципів

24. Що є основною метою державної влади за Локком?

- a. Захист свободи, здоров'я і власності громадян
- b. Контроль над усіма сферами життя
- c. Підкорення індивідуальної волі державній
- d. Усунення політичної опозиції

25. Яку роль відіграє мораль у політичних рішеннях?

- a. Вона допомагає визначити цінності, що мають враховуватися
- b. Вона не має значення для політики
- c. Вона є інструментом маніпуляції виборцями
- d. Вона завжди суперечить політичним цілям

ТЕМА 4. ЕТИКА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1. Особливості міжнародної моралі

2. Суб'єкти міжнародної моралі

3. Цінності міжнародної моралі

4. Підходи до розуміння міжнародної моралі

5. Моральна оцінка війни і проблема насильства в міжнародних відносинах

1. Особливості міжнародної моралі

Міжнародна мораль - це сукупність норм і цінностей, які регулюють систему міжнародних відносин, політична етика, що застосовується на міжнародній арені. В даному випадку слова "мораль" і "етика" позначають одне і те ж.

Міжнародна мораль зародилася не на ранніх стадіях історії, вона з'явилася з виникненням держав і відносин між ними, її утворили правила в міждержавних відносинах.

Міжнародна мораль невідривна від міжнародного права, закріплена в правових актах, що надає їй дієвість. У цьому відношенні вона схожа на юридичну етику, яка також включена до тексту нормативно-правових актів.

Поряд з цим міжнародна мораль фіксує зразки поведінки – які не можуть бути закріплені в правових документах, - більш гнучкі і універсальні.

Від міжнародного права міжнародна мораль відрізняється відсутністю прямих інститутів регулювання і методами впливу на акторів світової політики. У міжнародному праві є такі механізми впливу, як економічні санкції, розрив дипломатичних відносин, виключення з міжнародних організацій, Міжнародний суд та інше, міжнародна ж мораль впливає за допомогою громадської думки і авторитету, в тому числі авторитету країни.

Міжнародна мораль невіддільна від політики, владних домагань держав, спирається на морально-політичні цінності.

Міжнародна мораль - це мораль не особистостей, а колективних суб'єктів – акторів міжнародних відносин. Тому в ній слабкіше представлені мотиви і більшою мірою беруться до уваги наслідки дій.

Міжнародна мораль формулює не обов'язкові норми, а важливі для міждержавних відносин цінності.

2. Суб'єкти міжнародної моралі

На відміну від міждержавної міжнародна мораль багатосуб'єктна, сфера її регулювання - не тільки держави, а й недержавні міжнародні та регіональні формування, миротворчі, екологічні та гуманітарні рухи, структури з прав людини, «клуби» колишніх глав держав та урядів.

Як правило, такі суб'єкти міжнародних відносин формуються і функціонують насамперед на світоглядній і морально-етичній основі, впливають

на державну владу силою громадської думки, апеляцією до людського розуму, до принципів гуманізму і демократії.

Індивіди як суб'єкти міжнародної моралі. Моральні переконання політика впливають на його поведінку. З одного боку, це добре, так як політик не буде цинічним, стане реалізовувати мораль на міжнародній арені. З іншого боку, це може бути небезпечно, якщо суб'єктивні моральні переконання політика йдуть врозріз з нормами міжнародної моралі (наприклад, він є прихильником джихаду як способу вирішення проблем ісламського світу). Крім того, приватні моральні переконання політика не завжди відносяться до суспільної моралі і можуть виявитися неефективними, непристосованими до міжнародних відносин.

Держави як суб'єкти міжнародної моралі. Висловлювання американського президента Р. Рейгана про Радянський Союз як «Імперію зла» можна вважати елементом риторики, проте з точки зору міжнародної моралі держави можуть розглядатися як «моральні» і «аморальні». До останніх найчастіше відносяться країни з недемократичними режимами, які ведуть себе на міжнародній арені агресивно і непередбачувано, не дотримуються міжнародного права.

Недержавні колективні суб'єкти міжнародної моралі. Глобалізація призвела до певного обмеження суверенітету держави; відбулася глобалізація міжнародних відносин і міжнародної моралі. В неоліберальних теоріях розвиваються ідеї наддержавного права та інститутів регуляції, будується космополітична модель міжнародної моралі. У цих умовах все більшого значення набувають міжнародні організації та форуми, конференції та інші спільноти як суб'єкти міжнародної моралі.

До їх числа в першу чергу відноситься Організація Об'єднаних Націй (ООН) і її підрозділи: Організація з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) і Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ). Вони приділяють величезну увагу глобальним екологічним проблемам, формулюють екологічні цінності сучасної цивілізації, прагнуть до впливу цінностей екологічної етики на міжнародну мораль. Найбільш вражаючим результатом цієї діяльності став Кіотський протокол – це міждержавний договір про обмеження викидів вуглекислого газу в атмосферу. Інша найважливіша сфера діяльності інститутів ООН - це права людини, які є провідною цінністю міжнародної моралі.

У світі діє безліч міжнародних союзів, в статутних документах яких фіксуються цінності, які служать підставою їх об'єднання. Найчастіше до них відносяться мир, співпраця, відкрите членство, неагресивність щодо третіх країн.

Наприкінці ХХ ст. діяв такий своєрідний інститут, як Парламент світових релігій, який у 1993 р. прийняв Декларацію про світову етику.

Таким чином, суб'єктами міжнародної моралі є як індивідуальні, так і колективні актори світової політики.

3.Цінності міжнародної моралі

Міжнародна мораль переважно проголошує цінності, а не норми, так як норми більш жорсткі і примусові, а на міжнародній арені немає того, хто міг би контролювати дотримання цих норм. Цінності належать до етичних орієнтирів,

які задають собі самі учасники процесів міжнародної політики. Це свідчить про прикладний характер етики в міжнародних відносинах.

В якості цінностей міжнародної моралі найчастіше приймаються свобода, гуманізм, справедливість, миролюбність, миротворчість, неагресивність мислення і поведінки, толерантність до відмінностей, єдність загальнолюдських і національних моральних цінностей, поєднання національних і інтернаціональних інтересів, рівноправність суб'єктів міжнародних відносин. При взаємодії з принципами зовнішньополітичної діяльності ці загальні положення уточнюються. Прикладом такого значимого документа може служити Гельсінська Декларація - Заключний акт Наради зі співробітництва та безпеки в Європі, прийнятий в 1975 р. У ній були проголошені наступні цінності міжнародної моралі: утвердження суверенної рівності всіх країн, повага прав, притаманних суверенітету, незастосування сили і загрози силою в міжнародних відносинах, збереження територіальної цілісності держав, мирне врегулювання суперечок, невтручання у внутрішні справи інших країн, повага прав людини, право народів розпоряджатися своєю долею, співпраця між державами на противагу не тільки ворожості, а й ізоляції, сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права.

Нехтування цими цінностями з боку суб'єктів міжнародної політики призвело до різних негативних історичних подій кінця XX ст.

4. Підходи до розуміння міжнародної моралі

Реалізм. Про поняття реалізму в політиці вже йшлося. З цієї позиції міжнародна мораль – це різновид політичної моралі, це моральні цінності, породжені політичними і в першу чергу національними інтересами. Реалістичні принципи сучасної міжнародної політики розробив Ганс Моргентау в книзі "Політичні відносини між націями" (1948 р.) сформулював шість реалістичних принципів, чотири з яких прямо відносяться до моралі:

1) принцип імовірнісного характеру політичної діяльності, через який не слід прагнути до досягнення абсолютних цілей і цінностей, так як це призводить до насильства на міжнародній арені;

2) принцип політичної розсудливості та етики відповідальності, який говорить, що обережність і помірність є обов'язковими чеснотами політика;

3) принцип, згідно з яким основою зовнішньої політики є національні інтереси, що розуміються як сила і могутність країни. Могутність країни-це вище благо моральної зовнішньої політики;

4) принцип залежності національних інтересів від історичного періоду і культурного, в тому числі морального, контексту. З цієї точки зору політику необхідно бути гнучким, враховувати стан суспільної моралі в своїй країні і поважати національні особливості інших країн;

5) принцип оцінки не мотивів, намірів, ідеології або конфесії політиків, а їх реальних дій і результатів. Даний принцип не дозволяє жити упереджень по відношенню до ідеологічних опонентів, сприяє толерантності на основі взаємовигідних спільних дій;

б) принцип визначення міжнародних відносин як боротьби за владу і вплив на світовій арені, в тому числі боротьби за моральний авторитет.

Таким чином, навіть займаючи реалістичну позицію, тобто віддаючи пріоритет чисто політичним завданням, Ганс Моргентау обґрунтовує ті тези, дотримання яких здатне забезпечити досить мирлюбне і справедливе міжнародне співіснування.

Глобальна етика. Ідея глобальної етики виникла в загальному контексті глобалізації. Парламент світових релігій, організований Гансом Кюнгом, прийняв в 1993 р Декларацію про світову етику, де були проголошені універсальні принципи, що об'єднують всі релігії світу. Це була спроба виробити якийсь загальний моральний світогляд, на основі якого можна буде будувати і міжнародні відносини. Автори декларації виходили з того, що «немає нового світового порядку без світової етики».

У Декларації про світову етику проголошено чотири імперативи (вимоги), а саме, прихильність:

- 1) культурі ненасильства і благоговіння перед усіма формами життя;
- 2) культурі солідарності та справедливого економічного порядку;
- 3) культурі толерантності та правдивості;
- 4) культурі рівноправності і партнерства між чоловіками і жінками.

Подібно до того як партнерська сім'я - основа виховання особистості без насильства, так і культура рівноправності – основа ненасильницьких міжнародних відносин.

Етика прав людини. Відповідно до цієї концепції міжнародна мораль полягає в охороні головної цінності - особистості та її прав. Міжнародна політика повинна бути такою, щоб ці права дотримувалися.

В даному випадку головним об'єктом міжнародної моралі виступають не держави, а індивіди. Концепція прав людини містить вчення про покоління прав, які історично послідовно склалися. На сучасному етапі поряд з особистими, громадянськими, соціально-економічними правами йдеться про культурні, екологічні права, а також про право на сприятливу міжнародну обстановку.

5. Моральна оцінка війни і проблема насильства в міжнародних відносинах

У суспільній думці склалися **чотири базові підходи** до етичного осмислення війни.

Перший підхід - це реалізм. Передбачає, що війна - це сфера поза мораллю.

Реалістичний підхід широко поширений в політичній етиці, в тому числі при вирішенні проблем війни і миру. Реалісти усвідомлюють жахи війни, але оцінюють її з точки зору тих вигід, які вона може принести. Вони вважають війну непереборним історичним феноменом, оцінювати який з моральної точки зору безглуздо. За своєю суттю мораль і війна несумісні. Як етика не може виправдати війну, так і на війні немає етики. Основні аргументи реалізму такі.

У відносинах між державами мораль не діє, вона "працює" тільки у відносинах між людьми, тобто реалізм заперечує існування суспільної моралі, що виходить за межі міжособистісних відносин.

Не існує абсолютних моральних цінностей, тому в міжнародних відносинах держави не можуть поводитися за універсальним моральним кодексом, кожна сторона повинна діяти в рамках власних моральних уявлень. Держава не повинна брати до уваги моральні правила та інтереси інших держав, інакше вона не виживе.

Моральні правила ще можуть мати значення у відносинах між державами до війни, але з початком військових дій вони стають недійсними. Воюючі держави завдають одна одній шкоди, але не моральної шкоди. Ставки у війні настільки високі, що політично і психологічно неможливо визначити, що допустимо, а що ні. Тому люди на війні не зобов'язані поводитися морально, оскільки це неможливо фізично і психологічно.

Політик-реаліст може бути в згоді з моральними принципами, якщо це не суперечить його військовим інтересам. Він може імітувати моральну поведінку, якщо дружні держави або міжнародні відносини будуються на моралі. Політик-реаліст змушений зовні триматися моралі з користі. Він цілком може вважати жорстокість вимушеним засобом, спрямованим на якнайшвидше припинення війни шляхом перемоги над ворогом.

Яскравим представником реалізму у ставленні до війни вважається давньокитайський мислитель і теоретик військового мистецтва Сунь-Цзи, чий «Трактат про військове мистецтво» досі є настільною книгою з військової стратегії. Зокрема, Сунь-Цзи стверджував, що треба добре поводитися з полоненими, так як цим можна переманити їх на свій бік, але в разі відмови дозволено, не бентежачись, їх ліквідувати.

Другий підхід - мілітаристський. Згідно з ним, війна - це благо.

Якщо реалісти намагаються раціоналізувати війну і не прагнуть посилювати її втрати і трагедії, то мілітаристи вважають, що придбання від війни, в тому числі моральні, компенсують її жахи.

Війна, на їхню думку, змінює людей на краще. Вона робить з представників чоловічого населення чоловіків з великої літери, дозволяє учасникам відчувати свою індивідуальність і гідність, зміцнює згуртованість нації і патріотизм; виховує чесноти: дисциплінованість, стійкість, відданість, відповідальність, мужність. Війна ототожнюється з героїкою, в пам'яті поколінь закарбовуються не жахи, а ціннісний зміст війни, її ідеологічний сенс. Мілітаристи не тільки не вважають, що війна поза мораллю, але, навпаки, поміщають війну в сферу етичного і оцінюють її позитивно. Оскільки війна-це добра справа, то ті, хто виступає проти неї, суть носії зла. Пацифісти - це внутрішні вороги, з якими треба бути особливо нещадними, так як вони – зрадники, що розкладають суспільство. Дуже характерні в цьому відношенні міркування Беніто Муссоліні: «пацифізм є прикриттям для втечі від боротьби і малодушністю перед необхідністю жертви. Тільки війна пробуджує всі людські сили до стану максимальної напруги, відзначаючи печаткою благородства тих людей, які мають мужність дивитися їй в обличчя».

Військовий етос став історичним обґрунтуванням мілітаризму. Мілітаризм - це ідеологія безлічі народів давнини та середньовіччя, яка заохочувала войовничість.

Будь-який поважаючий себе правитель вважав за потрібне почати війну як демонстрацію власної влади та могутності. У культурі людства склався військовий етос – це система правил поведінки для воїна, що обґрунтовує його моральну перевагу. Певною мірою військовий етос зіграв позитивну роль в історії людства, так як в ньому склалося багато загальнолюдських уявлень про позитивні моральні якості, відносини та ідеали; вплинув на сам устрій моральної свідомості, яка цінує мораль дорожче життя. Воїни давнини були привілейованою соціальною групою, тому їх мораль представлялася "вищою", яка робить їх обраними. Бути воїном означало бути справжнім чоловіком, наділеним кращими моральними якостями, що демонструє на війні силу духу. Військовий етос став не тільки формою прославлення військового насильства, а й формою його обмеження: в ньому містилися норми поведінки, продиктовані не стільки гуманністю, скільки повагою до себе як до воїна і повагою до супротивника: не нападати зі спини або на беззбройного і т.ін. Все це формувало уявлення, ніби війна – єдина сфера діяльності, в якій формуються позитивні моральні якості.

Філософське обґрунтування мілітаризму. Німецький філософ Г.В.Ф.Гегель вважав, що війна – це історична необхідність, вона «оберігає народи від гниття», є способом подолання старих історичних форм існування. З давніх-давен вона була боротьбою індивіда за визнання і честь. "Право героїв" скінчилося з винаходом вогнепальної зброї. Тепер війна є справою не індивідів, а держав. Держава, за Гегелем, володіє абсолютним правом самоствердження шляхом війни, вона має право жертвувати життями громадян без їх згоди, вона нехтує приватними інтересами заради суспільних потреб.

Письменник Ф. М. Достоєвський чуйно ставився до душевних переживань окремої людини, але в питаннях суспільної моралі займав мілітаристську позицію. Він писав, що «без війни світ став би якимось слизом». На його думку, без великодушних ідей людство жити не може і за допомогою війни бере участь в ідеї самопожертви.

Чесць, людинолюбство, власну гідність, героїзм і подвиг війни він протиставляв боягузливості, безчесності, апатії, нудьзі, нерівності, цинізму, розпусті та жорстокості, «грубим насолодам» мирного часу.

Філософ М.О.Бердяєв бачив трагічний космічно-онтологічний сенс війни в тому, що вона спокутує скоєне людством зло. На війні вбиваються тіла, але немає духовного акту вбивства людини. Зло, на його думку, міститься не у війні, а у мирному житті, в якому люди грішать, війна ж виявляється способом очистити своє життя від скоєного зла. «Війну потрібно брати в її таємничої органічності і залишатися в ній покірним святиням, які не переводяться ні на які інтереси».

Філософ І.О.Ільїн на початку ХХ ст. в книзі «Духовний сенс війни» підкреслював, що війна – це не фізична боротьба мас, а явище народного життя, свідоме, напружене, творче спільне діяння людей, спілкування людей, в яке залучені духовні сили людини; це «духовне випробування». «Народна війна - це сукупне духовне напруження всієї нації, спрямоване до перемоги над тією силою,

яка стала на шляху духовного зростання народу... вільне, поглиблене шукання істини, добра і краси повинні не припинитися серед народу, залученого у війну, але розгоратися ще яскравіше».

Мілітаристські ідеї не раз ставали передумовою нових воєн, в цьому плані мілітаризм являє собою небезпечний для сучасного суспільства світогляд.

Третій підхід – це пацифізм. Він передбачає, що будь-яка війна - це зло.

На відміну від мілітаризму, що має давню історію, пацифізм виник тільки в XVI ст., коли поява вогнепальної зброї поставила під сумнів війну як особисте благородне єдиноборство. Крім того, сформовані в епоху Відродження ідеї гуманізму поширилися і на проблеми війни.

Пацифізм (від лат. *pacifiscus* - заспокійливий) - це світогляд, що засуджує війни як такі, в першу чергу з моральної точки зору. Пацифісти поширюють норми індивідуальної моралі, що забороняє вбивство і насильство людини по відношенню до іншої людини, на проблеми політики та економіки. Для пацифіста ніякі спільності не володіють більш високим моральним авторитетом або цінністю, ніж людина і її совість. Право на життя є абсолютним і не може відніматися ніким і ні з якої причини. Пацифісти відкидають всі війни, не ділячи їх на справедливі і несправедливі, звинувачують всіх їх учасників. Причини воєн вони бачать в нерозумних природних інстинктах людини, в агресії та її тваринної суті, тобто пацифізм ігнорує соціальні причини воєн.

Першим мислителем, який обґрунтував пацифістську позицію, був Еразм Роттердамський. У книзі "Скарга Миру, звідусіль вигнаного й усюди поверженого" (1517) він пише, що військові дії несумісні з виконанням заповідей Святого Письма. Божий світ -це мир. Євангеліє вчить любити ворогів, прощати образи, а не розпалювати ворожнечу. Як Христос спокутував гріхи людей своєю смертю, так і істинний християнин повинен спокутувати смертю чужі зlodіяння. Сучасна Еразму практика церкви, що заохочувала не тільки загарбницькі військові походи, а й релігійні війни, перебувала в кричущому протиріччі з християнським вченням. Те, що християни воюють проти християн (католики з протестантами, зокрема) дезавує їх вчення. «Як ми можемо переконати іновірців у перевагах християнської віри? - міркує мислитель. - Ніколи вони не повірять, що ми - християни, якщо зрозуміють, що ніде не буває більших безчинств, ніж у християн».

Еразм Роттердамський встановлює взаємозв'язок між аморальністю і війною: 1) наслідком війни є аморальність: війна породжує насильство, грабежі, розпусту, порушення всіх Божих заповідей; 2) причиною війни є аморальність: низькі пристрасті, примхи і егоїзм правителів, їх особисті інтереси і образи, любов до багатства, а не до народу ввергають держави у війну.

Винні у війні аморальні правителі, біди ж дістаються простим людям. Слід зазначити, що Еразм мислив мораль як міжособистісну поведінку, але не знав феномена суспільної моралі.

Німецький філософ І.Кант в 1795 р видав трактат «До вічного миру», де обґрунтував моральну необхідність і політичну можливість мирного майбутнього Європи. Оскільки людство єдине, то можливий і "священний союз держав". З точки зору філософії Канта війна суперечить розуму, вона є прояв егоїзму, а тому

аморальна. Вічний мир не тільки можливий, але з точки зору етики обов'язковий. Для морального політика все належне (тобто мир) можливо, а тому мир не тільки бажаний, але і становить обов'язок.

Ще одним знаменитим пацифістом був Л.М.Толстой. Будучи теоретиком етики ненасильства, він стверджував з євангельської позиції, що насильство неприпустимо, і проголошував ідею непротивлення злу насильством, проповідуючи моральний опір злу.

Критика пацифізму зазвичай полягає в тому, що дана теорія виходить з принципу абстрактної справедливості, в той час як справедливість завжди конкретна. Війна ведеться за певне розуміння справедливості. Крім індивідуальної моралі існує і соціальна. Абстрактне людинолюбство треба втілювати в соціальній практиці, іноді за допомогою війни. Пацифіст, який бажає жити будь-що, є боягузом і нікчемою, а також паразитом, який ухиляється від вирішення суспільних проблем, але користується благами громадської безпеки. Пацифізм відкидає патріотизм шкідливий для солідарності в суспільстві.

Четвертий підхід. Це концепція справедливої війни. Концепція справедливої війни базується на переконанні, що одні війни справедливі, а інші – ні, тому завдання етики – накласти на війну моральні обмеження. Для мілітариста війна сама критерій справедливості, а в даній концепції моральність задає критерій допустимості військових дій.

Основи концепції справедливої війни ще у V ст. заклав християнський богослов Августин Блаженний. У цю концепцію входять дві групи принципів (1) принципи *jus ad bellum* (принципи справедливого вступу у війну) та 2) принципи *jus in bello* (принципи справедливого ведення війни, що реалізуються в ході військових дій)).

Принципи *jus ad bellum* (принципи справедливого вступу у війну).

Принцип правої справи вимагає наявності вагомих причин для ведення війни, головними з яких є самозахист, захист союзників і слабших держав, а також національне звільнення. На сучасному етапі в якості правої справи розглядається і захист прав людини. На цій основі гуманітарна інтервенція, тобто втручання у внутрішні справи іншої країни в ім'я гуманітарних цілей, вважається допустимою на основі того, що права людини вище суверенітету держави. Тим часом справедливість правої справи залишається предметом дискусії, особливо для воюючих сторін.

Принцип легітимності влади передбачає, що рішення про початок війни повинні приймати не генерали або професори філософії, а законні керівники держави. Воюють не люди, які особисто прагнуть до насильства, а держави за свої інтереси. За допомогою цього аргументу Августин Блаженний пояснював, яким чином християни, щиро віддані лагідності і ненасильству, можуть брати в руки зброю. Християни як особистості не воюють, але, будучи на службі у держави (особливо християнської), зобов'язані стверджувати її міць силою зброї.

Треба сказати, що принцип легітимності влади іноді вступає в протиріччя з принципом правої справи, так як легітимна влада може починати несправедливі війни. Крім того, вимагає вирішення питання про те, чи тільки держави можуть

вести справедливій війни, або партизанська війна і збройне революційне повстання теж можуть бути визнані справедливими?

Принцип добрих намірів означає, що мотивом військових дій повинні бути позитивні моральні цінності: захист слабких, любов до своєї країни, звільнення світу від фашизму. Будь-яка доброта намірів, звичайно, суб'єктивна і відносна, її обґрунтуванням служить та права справа, за яку ведеться війна. Виникає також питання: чи існують наміри у держав, адже вони не мають психологічної мотиваційної структури. Тим часом, якщо воююча армія не відчуває свої наміри як добрі, вона втрачає бойовий дух і деморалізується (як сталося, наприклад, з американською армією у В'єтнамській війні).

Принцип ймовірності успіху - це прагматичний критерій, що дозволяє почати війну, якщо від неї очікуються хороші наслідки. Так, якщо сильна країна напала на слабку, то остання, захищаючи свої інтереси, вступає в справедливую війну, успіх якої зовсім не визначений.

Принцип пропорційності також є прагматичним критерієм для початку війни: "ціна війни" не повинна бути вищою, ніж одержувані від неї вигоди. Даний принцип важко дотримати, так як вельми складно передбачити, як складеться військова кампанія і як зупинити її, якщо ситуація буде складатися несприятливо.

Принцип останнього засобу: війну можна почати, якщо всі інші зусилля (переговори, санкції, вплив міжнародного співтовариства) не принесли результату, а справедлива справа не терпить зволікань.

Пацифізм вважає, що у будь-якій ситуації є мирні можливості вирішення проблем, а війна взагалі таким засобом не є.

Принципи *jus in bello* (принципи справедливого ведення війни, що реалізуються в ході військових дій). Вони сходять до військового етосу, який припускав благородну поведінку воїнів.

Принцип пропорційності вигід та втрат від кожної військової операції застерігає командирів від дій, що не мають чіткої військової мети, від непродуманої витрати живої сили і техніки.

Принцип розрізнення встановлює коло осіб, по відношенню до яких допустимі військові дії. Не всі представники противника є об'єктом дозволеного нападу, війна не може бути тотальною. Згідно з цим принципом люди діляться на комбатантів (військовослужбовців противника, одягнених у військову форму) і некомбатантів, до яких відноситься цивільне населення, особливо діти, люди похилого віку, медики, служителі культу. Спірним в цьому відношенні є статус партизан, робочих військових заводів, залізничників, що перевозять військові вантажі.

Принцип розрізнення розроблений і закріплений в Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. у них забороняється добивати поранених, грабувати будинки мирних громадян, відбирати особисте майно у військовополонених, нападати на медичні об'єкти, релігійні та культурні установи, катувати військовополонених, позбавляти їх їжі, води та медичної допомоги, використовувати для виконання військових робіт.

Незважаючи на складність дотримання принципів *jus in bello* в запалі військових дій, вони надають певний протверезний ефект. Крім того, точність сучасної зброї дозволяє більш ретельно їм слідувати.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке міжнародна мораль і як вона пов'язана з міжнародним правом?
2. Які основні особливості міжнародної моралі?
3. Хто є суб'єктами міжнародної моралі?
4. Чому міжнародна мораль є багатосуб'єктною?
5. Як індивіди можуть впливати на міжнародну мораль?
6. Які роль відіграють міжнародні організації, такі як ООН, у формуванні міжнародної моралі?
7. Які основні цінності міжнародної моралі?
8. Чому міжнародна мораль більше проголошує цінності, ніж норми?
9. Яку роль відіграє Гельсінкська Декларація у формуванні міжнародної моралі?
10. Які підходи до розуміння міжнародної моралі існують?
11. У чому полягає суть реалістичного підходу до міжнародної моралі?
12. Як концепція глобальної етики впливає на міжнародні відносини?
13. У чому полягає роль прав людини у міжнародній моралі?
14. Які існують підходи до моральної оцінки війни?
15. У чому сутність реалістичного підходу до оцінки війни?
16. Як мілітаристський підхід виправдовує війну?
17. Що таке пацифізм і які його основні ідеї?
18. У чому полягає концепція справедливої війни?
19. Які принципи *jus ad bellum* визначають справедливий вступ у війну?
20. Які принципи *jus in bello* регулюють ведення війни?

Тестові питання до теми:

1. **Що таке міжнародна мораль?**
 - a. Сукупність норм і цінностей, що регулюють міжнародні відносини
 - b. Сукупність правових актів міжнародного права
 - c. Закони, що регулюють діяльність міжнародних організацій
 - d. Етичні принципи, що застосовуються в національній політиці
2. **Чим міжнародна мораль відрізняється від міжнародного права?**
 - a. Відсутністю прямих інститутів регулювання
 - b. Більшою юридичною обов'язковістю
 - c. Наявністю санкцій за порушення
 - d. Виключно державним характером

3. Хто може бути суб'єктом міжнародної моралі?

- a. Як держави, так і недержавні організації
- b. Тільки держави
- c. Лише міжнародні організації
- d. Виключно політичні лідери

4. Який основний механізм впливу міжнародної моралі?

- a. Громадська думка та авторитет країни
- b. Економічні санкції
- c. Військове втручання
- d. Судові розгляди в міжнародних судах

5. Яка організація відіграє ключову роль у формуванні міжнародної моралі?

- a. Організація Об'єднаних Націй (ООН)
- b. Міжнародний валютний фонд (МВФ)
- c. Світова організація торгівлі (СОТ)
- d. Європейський Союз (ЄС)

6. Які цінності міжнародної моралі є ключовими?

- a. Свобода, гуманізм, справедливість
- b. Влада, панування, контроль
- c. Патріотизм, націоналізм, ізоляціонізм
- d. Престиж, економічна вигода, військова сила

7. Який документ проголосив основні цінності міжнародної моралі в Європі?

- a. Гельсінкська Декларація
- b. Версальський договір
- c. Паризька хартія
- d. Вашингтонська конвенція

8. Що таке реалізм у розумінні міжнародної моралі?

- a. Пріоритет національних інтересів і сили держави
- b. Визнання універсальних моральних цінностей
- c. Домінування прав людини у міжнародній політиці
- d. Абсолютна заборона військових конфліктів

9. Хто сформулював шість реалістичних принципів міжнародної політики?

- a. Ганс Моргентау
- b. Іммануїл Кант
- c. Томас Гоббс
- d. Ніколо Макіавеллі

10. Що таке глобальна етика?

- a. Система універсальних моральних принципів для всього світу
- b. Кодекс поведінки для дипломатів
- c. Збірник міжнародних правових норм
- d. Політична ідеологія

11. Яка концепція визначає головний об'єкт міжнародної моралі як особистість та її права?

- a. Етика прав людини
- b. Реалізм
- c. Мілітаризм
- d. Пацифізм

12. Який підхід до війни вважає її сферою поза мораллю?

- a. Реалізм
- b. Пацифізм
- c. Мілітаризм
- d. Концепція справедливої війни

13. Яка філософська школа вважає, що війна є історичною необхідністю?

- a. Гегелівська філософія
- b. Утилітаризм
- c. Кантіанство
- d. Стоїцизм

14. Яка концепція передбачає, що будь-яка війна - це зло?

- a. Пацифізм
- b. Реалізм
- c. Мілітаризм
- d. Соціальний дарвінізм

15. Який принцип є основою концепції справедливої війни?

- a. Принцип правої справи
- b. Принцип вигоди
- c. Принцип панування
- d. Принцип сили

16. Що таке *jus ad bellum*?

- a. Принципи справедливого вступу у війну
- b. Кодекс військової честі
- c. Стандарти ведення мирних переговорів
- d. Стратегія оборонної війни

17. Що таке *jus in bello*?

- a. Принципи ведення війни згідно з моральними нормами
- b. Загальні правила дипломатії
- c. Підходи до регулювання економічних конфліктів
- d. Моральні норми для політичних лідерів

18. Який принцип забороняє напад на цивільне населення під час війни?

- a. Принцип розрізнення
- b. Принцип пропорційності
- c. Принцип легітимності
- d. Принцип національного суверенітету

19. Яка теорія вважає війну засобом морального вдосконалення людини?

- a. Мілітаризм
- b. Реалізм
- c. Пацифізм
- d. Концепція прав людини

20. Хто першим обґрунтував пацифізм у Європі?

- a. Еразм Роттердамський
- b. Ганс Моргентау
- c. Жан-Жак Руссо
- d. Нікколо Макіавеллі

21.Що таке гуманітарна інтервенція?

- a. Втручання для захисту прав людини
- b. Військовий напад на слабку державу
- c. Економічний бойкот країни
- d. Встановлення дипломатичних відносин

22.Яке твердження належить до концепції справедливої війни?

- a. Війна можлива за умови захисту слабких
- b. Війна завжди виправдана
- c. Будь-яке застосування сили є незаконним
- d. Війна – це доля сильних держав

23.Яка міжнародна угода забороняє жорстоке поводження з військовополоненими?

- a. Женевські конвенції
- b. Версальський договір
- c. Гельсінкська декларація
- d. Паризька хартія

24.Який підхід у міжнародній моралі пов'язаний із боротьбою за владу?

- a. Реалізм
- b. Глобальна етика
- c. Пацифізм
- d. Космополітизм

25.Що вважається головною цінністю міжнародної моралі?

- a. Права людини
- b. Суверенітет держави
- c. Економічна вигода
- d. Військова міць

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бралатан, В.П., Гуцаленко Л.В., Здирко Н.Г. Професійна етика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 252 с.
2. Висоцький, О. Віртуальність як провідна форма легітимацийної політики в добу постмодерну. *Політичний менеджмент*, 2008, 6, 41-53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_6_6
3. Висоцький, О. Ю. Громадська думка як головний об'єкт впливу легітимацийних технологій. *Гілея*, 2012, 57 (2), 588-597. <http://gileya.org/download.php?id=74>
4. Висоцький, О. Ю. Легітимацийні технології в міжнародних відносинах. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2017, 20 (10), 98-104. <https://doi.org/10.15421/1717138>
5. Висоцький, О. Ю., Павлов Д. М. Слон сліпих мудреців: політична пропаганда в нескінченності вимірів. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 91–101. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.13>
6. Висоцький, О.Ю. Демократія як інструмент легітимацийної політики. *Грані*, 2006, 9 (4), 113-117. https://www.researchgate.net/publication/388713784_Visockij_OU_2006_Demokratia_ak_instrument_legitimacijnoi_politiki_Grani_94_113-117
7. Висоцький, О.Ю. Електронна дипломатія як інструмент пропаганди. *Політологічний вісник*, 2018, 81. С.51-59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2018.81.51-59>
8. Висоцький, О.Ю. Політична влада в Україні: проблеми легітимациї та модернізації. Монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2012. 132 с.
9. Висоцький, О.Ю. Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21. № 10. С. 128-133. <https://doi.org/10.15421/1718138>
10. Висоцький, А. Ю. Проблема легітимации политики в концепции Макса Вебера. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 2003, 6(32), 132-136. <https://grani.org.ua/index.php/journal/issue/view/29/27>
11. Етика. Естетика. За ред. Панченко В.І. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 432 с.
12. Закон України «Про державну службу». № 889. VIII. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua./laws/show/889-19#Text>
13. Закон України «Про дипломатичну службу». №2449 – VIII. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua./laws/show/2449-19#Text>
14. Малахов В.А. Етика / В.А. Малахов. Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. 214 с.
15. Моральні цінності не можна відкладати на завтра, вони потрібні вже сьогодні (інтерв'ю з академіком НАН України М.В. Поповичем). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 2. С. 3–6.
16. Навчальний посібник з курсу «Професійна етика вищої освіти» для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» / А.П. Алексеєнко, К.І. Карпенко, Л.О. Гончаренко, В.В. Дейнека. Харків: ХНМУ, 2015. 77 с.
17. Оболенський, О. Принцип професіоналізму в державній службі. *Вісник держ. служби України*. 2018. № 1. С.54-61.
18. Barber, B. Diplomacy, Ethics and the National Interest: What Are Diplomats For?" *The Hague Journal of Diplomacy*, 2010, 5 (3), pp.289-297.
19. Ewin, R. E. Loyalty and Virtues. *Philosophical Quarterly*, 1992, 42 (169), pp.403-419.
20. Faizullaev, A. Diplomacy and Self. *Diplomacy & Statecraft*, 2006, 17 (3), pp.497-522.

ЗМІСТ

ТЕМА 1. ЕТИКА ЯК ФІЛОСОФСЬКА НАУКА	3
1. Специфіка професійної етики та її основне завдання	3
2. Етика як наука про мораль	3
3. Основні етапи розвитку етики	4
4. Основні школи та напрямки етичного знання	6
5. Підстави моралі	7
6. Етика в структурі філософського знання	10
<i>Питання для самоконтролю</i>	10
<i>Тестові питання до теми</i>	11
ТЕМА 2. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА І МОРАЛЬ	15
1. Поняття професійної етики	15
2. Етапи становлення професійної етики	17
3. Універсальні принципи професійної етики	18
4. Кодекси професійної етики	19
<i>Питання для самоконтролю</i>	20
<i>Тестові питання до теми</i>	21
ТЕМА 3. ПОЛІТИЧНА ЕТИКА ЯК ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПОЛІТИКІВ	25
1. Поняття та сутність політичної етики	25
2. Взаємовідносини моралі та політики	27
3. Основні проблеми політичної етики	28
<i>Питання для самоконтролю</i>	29
<i>Тестові питання до теми</i>	30
ТЕМА 4. ЕТИКА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	34
1. Особливості міжнародної моралі	34
2. Суб'єкти міжнародної моралі	34
3. Цінності міжнародної моралі	35
4. Підходи до розуміння міжнародної моралі	36
5. Моральна оцінка війни і проблема насильства в міжнародних відносинах	37
<i>Питання для самоконтролю</i>	43
<i>Тестові питання до теми</i>	43
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48

Навчально-методичне видання

В 53 Висоцький О.Ю. Професійна етика: конспект лекцій. Частина I. Дніпро: СПД «Охотнік», 2025. 50 с.

Професійна етика є важливою складовою загальної етичної теорії, що регулює поведінку представників різних професій відповідно до загальнолюдських моральних цінностей. Вона спрямована на встановлення етичних норм і принципів у професійній діяльності, визначення критеріїв належної поведінки та забезпечення гармонійних взаємовідносин у суспільстві. Даний конспект лекцій є навчальним посібником з дисципліни «Професійна етика», що охоплює основні теоретичні засади етики як філософської науки, історичні етапи її розвитку, ключові етичні школи та напрямки, а також специфіку професійної моралі. У першій частині навчального посібника окрема увага приділяється універсальним принципам професійної етики, моральним кодексам різних професій та їх впливу на якість професійної діяльності. Посібник рекомендований насамперед для студентів спеціальності СЗ «Міжнародні відносини», а також аспірантів, викладачів та всіх, хто цікавиться проблемами морального регулювання професійної діяльності та етичних стандартів у суспільстві.

СПД «Охотнік» В.С.

49040, м. Дніпро, Запорізьке шосе, буд.40, к. 194.

Код за ДРФО 1708213264

Свідоцтво И № 816689 від 01.01.2011.

Здано на складання 21.03.25. Підписано до друку 24.03.25. Формат 60х84/16.
Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Умовн.друк.арк. 2,19.
Умовн.фарб.-відб. 2,19. Обл.-видавн. арк. 2,2. Наклад 300 прим. Зам. № О_3412
